

Dialog
vanuit

Joods Perspectief

HANDLEIDING VOOR DE LEERKRACHT

Gefinancierd door
de Europese Unie

FACE2FACE

DIALOOG VANUIT JOODS PERSPECTIEF

HANDLEIDING VOOR DE LEERKRACHT

EDUC8

© EDUC8 (Educate to Build Resilience) Project, 2021

<https://project-educ8.eu/>

<https://reduc8.eu/>

Ontwikkeling van het document:

Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Filosofie

- Luc Anckaert, hoofddocent
- Pierre Costalunga, wetenschappelijk medewerker

Beyond the Horizon ISSG vzw

- Timucin Ibu (Developer en Graphic Designer)

ISBN: 978-94-6444-905-1

Gebruiksrechten en toestemming:

Dit werk mag worden gereproduceerd, gedeeld of gebruikt in zijn geheel of gedeeltelijk, voor niet-commerciële doeleinden, lang dit werk steeds vermeld wordt.

Van derden afkomstige inhoud: De auteurs zijn niet noodzakelijk eigenaar van elk onderdeel van de inhoud in dit werk. Als zodanig garanderen zij niet dat het gebruik van enig onderdeel of deel van het werk dat in het bezit is van derden geen inbreuk zal maken op de rechten van die derden. Indien u een onderdeel van het werk wenst te gebruiken, is het uw verantwoordelijkheid om te bepalen of toestemming voor gebruik nodig is en om toestemming te verkrijgen van de eigenaar van het auteursrecht.

Fotorechten: De foto's en afbeeldingen die in het werk zijn gebruikt, zijn beschikbaar gesteld met een Creative Commons CC0 licentie. CC0 is een licentie waarbij de gebruikers/makers hebben besloten om afstand te doen van de auteursrechten en naburige rechten op hun werken, voor zover de wet dit toestaat.

Contact: Beyond the Horizon ISSG vzw (project coördinator), info@behorizon.org

Disclaimer: Dit project werd gefinancierd met steun van de Europese Commissie.

De ontwikkelde producten in het kader van het EDUC8-project geven uitsluitend de mening van de auteur(s) weer, de Europese Commissie kan niet verantwoordelijk worden gesteld voor het gebruik van de inhoud.

INHOUD

06

INLEIDING

EDUC8 OM WEERSTAND OP TE BOUWEN

10

MODULE 1

DE ONTMOETING MET DE ANDER: OMGAAN MET DIVERSITEIT

30

MODULE 2

DE ONTMOETING MET SACRALE/HEILIGE TEKSTEN: GEWELDDADIGE TEKSTEN

51

MODULE 3

DE ONTMOETING MET DE LEEFOMGEVING: SOCIALE EN ECOLOGISCHE
VRAAGSTUKKEN

80

MODULE 4

WANNEER DE ONTMOETING EEN CONFLICT WORDT: RECHTVAARDIGE
OORLOG EN RECHTVAARDIGE VREDE

INLEIDING

EDUC8 OM WEERSTAND OP TE BOUWEN

De wereld lijkt soms vol verschrikkelijke dingen. Terrorisme, oorlog, natuurrampen, geweld, armoede, ... Het lijkt wel of de wereld in een voortdurende strijd is om zichzelf te verbeteren. Jonge religieuze mensen leven vandaag in een diverse wereld waarin religie vaak wordt misbruikt om geweld te vergoelijken. EDUC8 is een religieus onderwijsproject voor middelbare scholen en buitenschoolse contexten. Het heeft als doel **jonge religieuze mensen weerbaar te maken tegen radicaliserende en polariserende perspectieven**, vanuit de religieuze tradities zelf. **Dit initiatief is gefinancierd door het Fonds voor interne veiligheid van de Europese Unie.**

EDUC8 richt zich op zes verschillende wereldbeelden, namelijk Jodendom, Katholicisme, Islam, Orthodoxie, Protestantisme, en een niet-confessioneel (ethisch) perspectief. Elke traditie geeft een eigen invulling aan de verschillende thema's. Er zijn verschillende didactische pakketten ontwikkeld voor 13- tot 18-jarige leerlingen. Dit leerboek is gemaakt vanuit het perspectief van het joodse geloof.

Dit lesboek over het **Jodendom** is verdeeld in vier hoofdstukken, ook wel **deep modules** genoemd. Concreet behandelt het de volgende vier onderwerpen:

1. Ontmoeting met de ander: omgaan met diversiteit
2. Ontmoeting met heilige/sacrale teksten: teksten van geweld
3. Ontmoeting met de leefomgeving: sociale en ecologische vraagstukken
4. Wanneer ontmoeting conflict wordt: rechtvaardige oorlog en rechtvaardige vrede

Afbeelding 1
Videoclip

De eerste module over de ontmoeting met de ander gaat in op de manier waarop 'de ander' in de joodse traditie verschijnt. Hoe gaat het Jodendom om met diversiteit, en hoe verhoudt zich dit tot de noties van rechtvaardigheid en gastvrijheid?

De tweede module richt zich op de manier waarop de Thora gewelddadige teksten bevat. Hoe kunnen we met deze teksten omgaan in een moderne wereld? Op welke verschillende manieren kunnen joden een en dezelfde tekst interpreteren?

Een derde module verlegt de focus naar de relatie tussen ecologie en Jodendom. Deze module onderzoekt hoe geweld kan plaatsvinden tegen de natuur, maar ook voor de natuur. Hoe kunnen joden de problemen aanpakken die de klimaatcrisis oproept, en tegelijkertijd polarisering vermijden?

De vierde en laatste module belicht hoe het Jodendom zichzelf positioneert ten opzichte van oorlog en vrede. Hoe interpreterden de Talmoedische rabbijnen, bijvoorbeeld, de verhalen over oorlog in de Thora? En wat kan dit ons leren over oorlog vandaag?

De vier verdiepingsmodules bestaan elk uit de volgende **drie leermaterialen**:

1. Elke verdiepingsmodule begint met een **videoclip** waarin een mogelijke situatie uit de concrete leefwereld van jonge mensen wordt gepresenteerd. Het verhaal bevat ook enkele quizvragen, die de aandacht van de leerlingen op verschillende aspecten van het verhaal vestigen. Daarna worden de leerlingen uitgenodigd om individueel, of met begeleiding, door het leerlingenhandboek te werken. Het leerlingenhandboek is zo opgesteld dat de leerlingen het individueel kunnen doorwerken. De keuze blijft echter aan u.

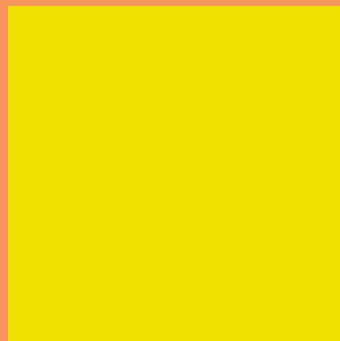
2. Het **studentenhandboek** bevat een korte inleiding op de videoclip, met nadien de basis leerstof voor elke deep module. Belangrijke aspecten van het joodse denken over de verschillende thema's worden geïntroduceerd. Het basismateriaal en de videoclip vormen samen één geheel voor de aanpak van een specifiek thema rond polarisatie en radicalisering. De hele les duurt normaal gesproken een uur.

3. Het **leerkrachtenhandboek** biedt aanvullende informatie voor de basisleerstof. Het bouwt ook voort op de basisleerstof met verdiepende leerstof. Elk hoofdstuk bevat didactische suggesties die de docenten of begeleiders naar eigen goeddunken kunnen toepassen.

Wij hopen dat het gepresenteerde lesmateriaal u en uw leerlingen mag inspireren om van binnenuit na te denken over uw religieuze traditie, om de schoonheid en rijkdom ervan te zien en om gewelddadig misbruik ervan tegen te gaan.

Prof. Dr. Luc Anckaert, hoogleraar (KU Leuven)
Pierre Costalunga, wetenschappelijk onderzoeker (KU Leuven)

1

DE ONTMOETING MET DE ANDER:
OMGAAN MET DIVERSITEIT

OMGAAN MET DIVERSITEIT

1.1 INLEIDING

1.1.1 ALGEMENE INLEIDING

De handleiding is bedoeld als didactisch hulpkader voor het thema 'De ontmoeting met de ander: omgaan met diversiteit'. De materie is geschikt voor de leeftijdsgroepen van 13 tot 18 jaar. De module geeft de kans aan de leerkracht of begeleider om op maat van de klasgroep het thema uit te werken.

In deze module komen belangrijke onderwerpen aan bod zoals gastvrijheid, rechtvaardigheid en het opkomen voor de (vreemde) ander. Aan de hand van een verhaal uit de Thora leren we hoe het Jodendom vorm kan geven aan deze onderwerpen.

De leerlingenhandleiding neemt, samen met het bekijken van het videofragment, een uur in beslag. Nadien kan het thema uitgediept worden aan de hand van extra materie dat in dit handboek te vinden is.

1.1.2 INHOUD VAN HET HANDBOEK

De module focust zich op het verhaal van de ondergang van Sodom en Gomorra in Genesis 18-19. G-d verneemt het gerucht dat deze zustersteden kwaadaardig zouden zijn. Na een inspectie door twee engelen worden de twee steden ook daadwerkelijk met de grond gelijk gemaakt. Toch zijn de precieze zonden van Sodom en Gomorra niet meteen duidelijk. In deze module kijken we naar joodse interpretaties van dit verhaal.

De handleiding maakt een onderscheid tussen 'basisleerstof' en 'verdiepende leerstof'. De leerlingenhandleiding en de leerkrachtenhandleiding lopen parallel qua basisleerstof. De verdiepende leerstof biedt extra materiaal aan de leerkracht of begeleider om bepaalde thema's verder uit te werken.

In de basisleerstof buigen we ons over het verhaal van **Sodom en Gomorra**, en de mogelijke joodse interpretaties. De leerkracht of begeleider wordt aangemoedigd de thema's die aan bod komen, zoveel mogelijk te betrekken op actuele, hedendaagse gebeurtenissen. In de verdiepende leerstof gaan we eerst in op de notie van rechtvaardigheid en de volksverhalen rond de befaamde **Tzadikim Nistarim**. Deze volksverhalen over de '36 verborgen rechtvaardigen' vinden hun oorsprong immers in het verhaal van Sodom en Gomorra. Nadien volgt een luik over de historische context van de Tenachverhalen. De module sluit af met een woordenlijst en een bibliografie.

1.2 DE ONDERGANG VAN SODOM EN GOMORRA

Afbeelding 1.1
De videoclip

1.2.1 EEN VERHAAL

Nadat een appartementsblok afbrandt, organiseert de nabijgelegen school een inzamelactie om de slachtoffers bij te staan. Aaron, een joodse jongen, weigert hulp aan te bieden. Het appartementsblok is een sociale woning die veel migranten huisvest. Zij zijn enkel verhuist om te profiteren, vindt hij, En verdienen daarom geen hulp.

Aarons reden om niet te helpen heeft met een eigenaardig Thoraverhaal te maken: de vernietiging van Sodom en Gomorra. Het afbranden van het appartementsblok is net als het afbranden van Sodom en Gomorra een straf van G-d. Levi, een joodse medestudent, twijfelt aan Aarons interpretatie. Samen worden ze in het verhaal gezogen, en moeten ze opzoek naar de betekenis van het verhaal.

1.2.2 DISCUSSIE

De volgende vragen kunnen eventueel dienen als introductie tot de les na het bekijken van het beeldfragment.

- Wat vond je van het verhaal?
- Is het verhaal herkenbaar?
- Vind je dat Aaron het verhaal van Sodom en Gomorra juist interpreteert?
- Identificeer je jezelf meer met Aaron of met Levi?
- Kende je het verhaal van Sodom en Gomorra al?

1.2.3 SAMENVATTING VAN HET VERHAAL VAN SODOM EN GOMORRA

De vernietiging van Sodom en Gomorra wordt beschreven in Genesis 19. Het verhaal begint echter al in Gen. 18. Daar komen we Abraham tegen, die bezoek krijgt van drie gasten. Abraham bevindt zich met zijn huishouden in Mamre, niet ver van wat tegenwoordig de Dode Zee is. Ook G-d is aanwezig. Het is onduidelijk of G-d alle drie de gasten is, of enkel een van de drie, vergezeld door twee engelen of mensen. Abraham ontvangt zijn gasten royaal. Hij veert recht, springt naar hen toe, buigt, biedt alle comfort aan, wast de voeten, en bereidt samen met zijn vrouw Sarah een uitgebreide maaltijd. Daarvoor slachten ze zelfs een kalf, wat in die tijd een economische ramp zou betekenen. Op het einde van Zijn verblijf zegent G-d Abraham en Sarah door hen een kind te beloven.

Wanneer twee gasten vertrekken, blijft G-d achter met Abraham: ze kijken uit over de vallei waarin Sodom en Gomorra liggen. G-d besluit Zijn intentie aan Abraham mee te delen: Hij vernam het kwaadaardige karakter van deze twee steden, en voert een controle uit. Indien het gerucht klopt zal hij Sodom en Gomorra compleet vernietigen. Abraham heeft echter enkele bedenkingen, en verricht daarom een smeekbede. Indien G-d de stad vernietigt, laten ook de rechtvaardigen (en onschuldigen) het leven. Dat zou onrechtvaardig zijn. G-d is immers de Rechtvaardige bij uitstek, en geldt als de ultieme Rechter van de wereld. Abraham wil van G-d bekomen dat Hij de gehele stad redt in naam van de mogelijke rechtvaardigen die er huizen. G-d stemt toe: indien Sodom minstens tien rechtvaardige mensen bevat, zal Hij de stad niet vernietigen.

Ondertussen komen in Sodom twee engelen aan. De tekst suggereert dat dit de twee gasten zijn die eerder in het verhaal ook bij Abraham te gast waren. Lot, niet toevallig de neef van Abraham, nodigt de twee engelen bij zijn thuis uit als gasten. De problemen verschijnen wanneer de mannen van Sodom woedend komen aankloppen. Ze eisen de gasten op. De tekst stelt onomwonden dat ze zwaar geweld willen plegen tegen de twee engelen. Lot biedt zelfs zijn dochters aan in de plaats, maar de inwoners van Sodom willen daar niks van weten. Uiteindelijk verblinden de engelen iedereen uit de woedende menigte om het gevaar te neutraliseren. Nadien delen ze aan Lot de reden voor hun zending mee. Ze zijn gezonden door G-d om het volk van Sodom en Gomorra te inspecteren, en door het gewelddadige voorval beschikken ze over voldoende informatie: de steden gaan hun vernietiging tegemoet. Als beloning voor de ethische gastvrijheid, staan de engelen Lot en zijn familie toe te ontsnappen naar de nabijgelegen stad Zoar.

1.3 INTERPRETATIE VAN HET THORAVERHAAL

1.3.1 DE GASTVRIJHEID VAN ABRAHAM EN LOT

Dit onderdeel is **basisleerstof**.

Een opvallend element uit het verhaal is de manier waarop Abraham en Lot de drie vreemdelingen ontvangen. Die gastvrijheid was een belangrijk onderdeel van het nomadische bestaan in het Oude Nabije Oosten (zie verdiepend onderdeel 'Terug in de tijd'). Beiden verwelkomen hun twee gasten. Er is echter een verschil in hoe Lot zijn gasten ontvangt vergeleken met Abraham.

Jon D. Levenson, een Amerikaanse Hebreeuwse Bijbelgeleerde, drukt het in zijn boek *Inheriting Abraham* als volgt uit:

"Abraham loopt; Lot staat enkel op. Abraham offert water en voedsel; Lot niet. En het voedsel dat Abraham daadwerkelijk voorziet – "..." zowel als de cakes die hij Sarah gebiedt snel te bakken – contrasteren met Lots "feestmaal," waarvan enkel "gebakken ongedesemd brood" (18:6-8;19:3) als item vermeld wordt... Het grootste contrast ligt in het initiële doel van het bezoek van de twee mannen. Het bezoek bij Abraham heeft als doel een geboorte aan te kondigen; die bij Lot heeft als doel een aanstaande dood aan te kondigen."

Abraham en Lot komen met hun gastvrijheid op voor de vreemdeling of ander. Dat opkomen voor de ander is de rode draad die Abrahams pleidooi voor de rechtvaardigen verbindt met zijn gastvrije ontvangst van drie vreemdelingen. Lots ontvangst van de twee gasten, en de bescherming die hij hen biedt, wordt beloond met een ontsnapping aan de vernietiging.

De Thora hecht veel belang aan de juiste omgang met vreemdelingen. Op Pesach herlezen joden immers Exodus 23:9.

Vreemdelingen mag je niet uitbuiten. Jullie weten immers hoe het voelt om vreemdeling te zijn, omdat jullie zelf vreemdelingen zijn geweest in Egypte.

Dit gebod wordt **36 keer** herhaald in de Thora. Een ander voorbeeld vinden we terug in Leviticus 19:33-34.

Iemand die als vreemdeling in jullie land verblijft, mag je niet onderdrukken. Behandel vreemdelingen die bij jullie wonen als geboren Israëlieten. Heb hen lief als jezelf, want jullie zijn zelf vreemdelingeng geweest in Egypte. Ik ben de Heer.

1.3.2 DE TWIJFEL VAN DE HEER

De Heer twijfelt eraan Zijn plannen aan Abraham mee te delen. Die twijfel heeft te maken met Abrahams uitverkiezing: als aartsvader van het volk van de Heer dient Hij zich goed en rechtvaardig te gedragen. Het lijkt erop dat de Heer Abraham wil afschermen van het kwaad van Sodom en Gomorra. Wie niet met het kwade in contact komt, kan niet verleid worden kwaadaardig te handelen. Daarom is het opvallend dat de Heer er uiteindelijk toch voor kiest om Zijn plan mee te delen. De reden is opnieuw Abrahams uitverkiezing. Als aartsvader van het volk van G-d moet hij het juiste voorbeeld geven, zodat het uitverkoren volk op goede voet begint. Dat betekent: het Woord van G-d volgen en rechtvaardig handelen. De uitverkiezing draagt immers een ethische plicht met zich mee, maar Abraham kan enkel de juiste keuze maken indien hij in de eerste plaats voor een keuze geplaatst wordt. Door Zijn plannen aan Abraham mee te delen, biedt de Heer aan hem de kans om de juiste keuze te maken. Dat betekent: voor rechtvaardigheid kiezen. Enkel dan is Abrahams goede inborst beproefd en bewezen.

We kunnen Abrahams tussenkomst dus begrijpen als een daad van rechtvaardigheid! De heer deelt Zijn plannen mee aan Abraham, en Abraham stelt de onrechtvaardigheid van die plannen aan de kaak. Daarmee verbindt Abraham zich aan het rechtvaardigheidsprincipe, en voldoet hij aan de voorwaarde voor de uitverkiezing.

Het voorstel van Abraham is erg opmerkelijk. Waar de Heer de hele stad wou verwoesten omwille van de onrechtvaardigen, wil Abraham de hele stad gespaard zien omwille van de rechtvaardigen. Abraham draait dus het radicale, extreme plan helemaal om. Hij stelt geen compromis voor. De onrechtvaardigen worden gered dankzij de rechtvaardigen. Daarmee benadrukt de Thora het **absolute karakter van rechtvaardigheid**. Alsof rechtvaardigheid het bestaan van de wereld op de schouders draagt!

1.3.3 ONZE OMGEVING

Lot biedt twee vreemdelingen dan wel gastvrijheid en bescherming aan, hij staat niet helemaal los van het kwade karakter van Sodom. De tekst suggereert dat de stad ook Lots morele ziel bezoedelde. Lot offert bijvoorbeeld zijn eigen dochters op om zijn gasten te beschermen. Ook al benadrukt dit het belang van gastvrijheid in de cultuur van het Oude Nabije Oosten, toch blijft deze passage voor hedendaagse lezers enorm choquerend. Ook is Lots ontvangst van de twee vreemdelingen, vergeleken met die van Abraham, veel minder uitgebreid. Het verschil kan te maken hebben met de locatie waarop ze zich bevinden. Lot woont in de stad Sodom; Abraham woont nabij Mamre, in een tent in de woestenij. Het verhaal leert ons dus iets over de interactie tussen mens en omgeving. De omgeving waarin we ons bevinden, heeft altijd invloed op ons gedrag! Lot leefde in een kwaadaardige cultuur, vol met mensen die het slecht met elkaar voor hadden, en dat tekende ook hem.

1.3.4 ABRAHAMS GOTSPE

Abraham accepteert G-ds plan niet zonder meer en verricht een smeekbede. Zijn tussenkomst past binnen de joodse traditie van de gotspe, de kritische openhartigheid die roept tot G-d, tegen G-d, en in naam van G-ds schepping en verbond. Het gaat om een soort vrijmoedige oprechtheid waarmee een jood, als volwaardige partner van het verbond, met de andere partner, G-d, in discussie treedt.

G-d moet, na het nieuws van Sodoms kwaadaardigheid te vernemen, wel ingrijpen. Als de Rechtvaardige, Gerechtigde, en Niet-Onverschillige kan Hij onmogelijk neutraal blijven en zich afzijdig houden. Het plan om de volledige twee steden te verwoesten is dan ook bedacht met het oog op rechtvaardigheid. Abraham wijst met zijn pleidooi echter op een groot probleem: rechtvaardigheid kan omslaan in haar eigen tegendeel. Een plan om de schuldigen te treffen, kan ook onschuldige slachtoffers maken. Dat is de belangrijke keerzijde van rechtvaardigheid. “Abraham ging dichter naar hem toe en vroeg: ‘Wilt u dan behalve de schuldigen ook de onschuldigen het leven benemen?’” (Gen. 18:22)

Abrahams smeekbede kunnen we zien als een concrete, doch extreme vorm van gastvrijheid. Het betreft uiteraard niet de **gastvrijheid** die vrienden ontvangt voor een avondmaal, maar de gastvrijheid die opkomt voor de ander en de vreemdeling. Het is niet toevallig dat Abraham hier het voorbeeld geeft. Zoals we hierboven zagen, twijfelt en besluit G-d om zijn plannen met Abraham mee te delen uit de overweging dat hij als aartsvader een voortrekkersrol heeft. Doorheen de Tenach zijn er teksten die het universele statuut van deze rol benadrukken.

Gen. 12:2-3

‘Ik zal je tot een groot volk maken,
ik zal je zegenen, ik zal je aanzien geven,
een bron van zegen zul je zijn.
Ik zal zegenen wie jou zegenen,
Wie jou bespot, zal ik vervloeken
Alle volken op aarde zullen wensen gezegd te worden als jij.’

Gen. 17:4

‘Ik doe jou deze belofte: je zult de stamvader worden van een menigte volken.’

Gen. 18:18

Uit Abraham zal immers een groot en machtig volk voortkomen, en alle volken op aarde zullen wensen zo gezegd te worden als hij.

De Joodse filosoof Emmanuel Levinas bestempelt Abraham als de 'aartsvader van de universele mensheid' [patriarche de l'humanité universelle]. De handelingen van Abraham zijn erg belangrijk, en leren ons **een les over de gastvrijheid, het opkomen voor de ander, het beschermen van de vreemdeling, en het belang van rechtvaardigheid!**

1.3.5 DE KWAADAARDIGHEID VAN SODOM EN GOMORRA

Abrahams spreekt helaas voor dovemansoren. De inwoners van Sodom komen de engelen bij Lots thuis gewelddadig bejegenen. Het is meteen duidelijk dat er geen tien rechtvaardigen te vinden zijn. De drempel waarmee G-d akkoord ging, is niet bereikt. Het extreme voorstel van Abraham - alle inwoners sparen omwille van een aantal rechtvaardigen - valt in duigen. Toch keert G-d ook niet terug naar Zijn eerste extreme plan: alle inwoners doden omwille van de onrechtvaardigen. Een handvol inwoners, Lot en zijn familie, worden voor hun gastvrijheid en bescherming beloond, en mogen toevlucht nemen tot een klein stadje, Zoar. G-d blijkt dus wel degelijk gehoor te hebben gegeven aan de smeekbede van Abraham.

Het verhaal is niet eenduidig over wat **de zonden van Sodom en Gomorra** nu precies zijn. Dat bemoeilijkt het interpreteren. De Tenach heeft wel een aantal passages die de kwaadaardigheid van Sodom en Gomorra vermelden. Deze geven een indicatie geven van waaraan de zustersteden schuldig zijn.

EZECHIËL 16:49-50

Het boek Ezechiël beschrijft de zonden van Sodom als trots en het keren van de rug naar armen en behoeftigen in tijden van overvloed en zorgeloze rust.

[49] Zie, dit was de ongerechtigheid van uw zuster Sodom: trots, overvloed van voedsel en zorgeloze rust had zij met haar dochter. De hand van de arme en de behoeftige ondersteunde zij echter niet.

[50] Zij verhieven zich en deden een gruweldaad voor Mijn aangezicht. Daarom deed Ik hen weg, zodra Ik het gezien had.

JEREMIA 23:14

De zonden van Jerusalem worden in het boek Jeremia vergeleken met Sodom en Gomorra, en opgelijst als overspel, liegen, en het bemoedigen van kwaaddoeners.

Maar bij de profeten van Jeruzalem. Heb Ik iets afschuwelijks gezien: Zij plegen overspel, met leugens gaan zij hun weg. Zij bemoedigen de kwaaddoeners. Zodat niemand zich bekeert. Van zijn slechtheid. Zij zijn voor Mij als Sodom, en zijn inwoners als Gomorra.

AMOS 4:1-11

Het boek Amos maakt een vergelijking tussen Sodom en het Oude Israël. Doorheen die vergelijking wordt de kwaadaardigheid van Sodom en Gomorra beschreven als het mishandelen van de armen en het onderdrukken van de hulpbehoevenden.

[11] Ik heb u ondersteboven gekeerd. Zoals God Sodom en Gomorra ondersteboven keerde; U werd als een stuk brandhout dat aan de vlammen ontruikt is. Maar u hebt zich niet tot Mij bekeerd, spreekt de Heere.

Samengevat was de hoofdzonde van Sodom vijandigheid tegen de buitenstaander. Ze waren wreed tegen de armen en vreemdelingen, en ze waren onwillig om de eigen rijkdom en middelen te delen. Ze waren met andere woorden onrechtvaardig.

Het contrast tussen de roeping van Abraham (joden) en de praktijk van Sodom kan niet groter zijn: rechtvaardigheid als zending tegenover onrecht als praktijk, morele excellentie tegenover immoraliteit.

Afbeelding 1.2
Bron: © Bignai /
Adobe Stock

1.3.6 DIDACTISCHE SUGGESTIES

De volgende vragen komen ook voor in het leerlingenhandoek. De vragen kunnen eventueel klassikaal of in groep gemaakt worden.

De gastvrijheid van Abraham en Lot

- Lees Gen. 18-19. Vergelijk hoe Lot en Abraham omgaan met vreemdelingen. Zijn er verschillen?
- Op welke manier zijn jij en je familie gastvrij? Welke gebruiken hebben jullie voor het ontvangen van gasten?
- Denk je dat er vandaag de dag nog steeds de plicht is om een gastvrije ontvangst te geven aan vreemdelingen? Waarom wel/niet?
- Denk je dat er tegenwoordig mensen zijn die nood hebben aan een gastvrije ontvangst? Waarom wel/niet?

Abrahams 'gotspe'

- Hoe zou je de houding van Abraham omschrijven? Arrogant, nederig...?
- Omschrijf Abrahams tussenkomst in je eigen woorden. Wat wil hij juist van G-d bekomen?
- Juist of fout. Abraham stelt aan G-d een compromis voor.
- Abraham herinnert G-d eraan dat een plan om de schuldigen te treffen, ook onschuldige slachtoffers kan maken. Kan je dit associëren aan hedendaagse gebeurtenissen of fenomenen?
- G-d verandert door Abrahams tussenkomst van plan. Verander jij gemakkelijk van mening?

Onze omgeving

- Vind jij dat je je soms in een cultuur (omgeving) bevindt die de armen, zwakkeren, kwetsbaren niet goed beschermt? Waarom wel/niet?
- Tot in hoeverre zijn omgevingsfactoren bepalend voor ons gedrag? Met andere woorden, wat stuurt ons gedrag meer volgens jou: persoonlijkheid of omgevingsfactoren?

De kwaadaardigheid van Sodom en Gomorra

- Probeer de drie passages zo precies mogelijk samen te vatten. Hoe beschrijven ze de zonden van Sodom en Gomorra?
- Komen de zaken die de drie passages beschrijven volgens jou nog steeds voor?
- Wat zou nog een hedendaagse zonde van Sodom en Gomorra kunnen zijn?

Afbeelding 1.3
De videoclip

1.4 TZADIKIM

Dit onderdeel is **verdiepende leerstof**.

1.4.1 ALGEMEEN

Rechtvaardigheid is niet enkel een abstract concept, maar moet ook concreet beoefend worden. Volgens de Joodse overleving zijn er op elk moment 36 – lamed vav - mensen die daarin uitmunten. Deze 36 worden gekenmerkt door hun absolute rechtvaardigheid. Daarom staan ze ook wel bekend als **de 36 rechtvaardigen – lamed vav tzadikim**. Zij zijn rechtsschapen, bescheiden, vaak arm, onbekend, en hun statuut als rechtvaardige is verborgen doordat ze leven in armoede en onwetendheid. De tzadikim zijn rechtvaardig enkel en alleen omwille van de rechtvaardigheid, niet omwille van de roem of beloning.

De tzadikim keren, volgens de volksverhalen, uit hun verborgenheid om mensen, of een volk, te redden van de vernietiging. Nadien verdwijnen ze weer in de anonimiteit. Daarom staan ze ook wel bekend als de verborgen rechtvaardigen – tzadikim nistarim. Ze zijn zich meestal niet bewust van hun speciaal statuut. Een persoon die claimt dat hij een van de 36 is, is per definitie geen tzadik: een rechtvaardige is bescheiden, en zou zichzelf nooit bestempelen als rechtvaardige. Een tzadik zou zichzelf simpelweg nooit zien als een tzadik. Indien een rechtvaardige per ongeluk ontdekt zou worden, moet zijn identiteit alsnog geheim blijven. De zonde van overmoed ligt namelijk altijd op de loer. Elke Jood zou, volgens dit volksverhaal, moeten leven alsof hij of zij een van de rechtvaardigen is. Dat betekent een ethisch en bescheiden leven leiden.

Tzadikim hebben een absolute rol: het bestaan van de wereld steunt op hun schouders. Ze dragen alle wereldlijke ellende en zorgen. Volgens deze verhalen besluit G-d de wereld niet te vernietigen, zolang er nog 36 rechtvaardigen bestaan. Wanneer een verborgen rechtvaardige sterft, neemt een nieuwe rechtvaardige zijn plaats in. Indien G-d er niet in slaagt iemand te vinden om de plaats in te nemen, stopt de wereld met bestaan. Het bestaan van de wereld valt dan letterlijk niet meer te rechtvaardigen.

Deze geloofsovertuiging vindt zijn oorsprong in twee Talmoedfragmenten. Deze twee bronnen leiden in combinatie tot de idee dat de wereld in stand gehouden wordt door 36 rechtvaardige mensen. De combinatie werd mogelijks afgeleid uit het feit dat het 'groeten van de Goddelijke Aanwezigheid' oorspronkelijk een sterke associatie had met de Tempeldienst in Jeruzalem. Die Tempeldienst werd beschouwd als datgene wat de wereld in stand hield. (Pirkei Avot: 1:2).

SANHEDRIN
97B:11; SUKKAH
45B:6

Er zijn nooit minder dan zesendertig rechtvaardige mensen in de wereld die in elke generatie de Goddelijke Aanwezigheid groeten.

CHULLIN 92A:19

De vers stelt: "Een homer gerst en een halve homer gerst." (Hosea 3:2) Een homer is dertig se'a en een halve homer is vijftien se'a; dit zijn de vijfenveertig rechtvaardige individuen in wiens verdienste de wereld blijft bestaan.

1.4.2 DIDACTISCHE
SUGGESTIES

OPDRACHT. Maak met de leerlingen een *mindmap* op bord met voorbeelden van rechtvaardig gedrag. De leerlingen kunnen nadenken over wat rechtvaardigheid voor hen betekent.

OPDRACHT. De leerlingen kunnen reflecteren op hun eigen ervaring met de goedheid van anderen. Denken de leerlingen dat ze al ooit een *tzadik* nistar tegengekomen te zijn?

OPDRACHT. Samen met de leerlingen kan nagedacht worden over (historische) voorbeelden van mogelijke *tzadikim nistarim*.

Afbeelding 1.4
Bron: © Sergign /
Adobe Stock

1.5 TERUG IN DE TIJD

Dit onderdeel is **verdiepende leerstof**.

1.5.1 ALGEMEEN

Het verhaal van Sodom en Gomorra vindt plaats in een wereld die heel erg verschilt van de onze. Om het verhaal te begrijpen, is het dus ook belangrijk de wereld waarin het zich afspeelt in het achterhoofd te houden. De wereld waarin we leven beïnvloedt immers altijd onze gedachten en ons gedrag. Hetzelfde geldt voor de Thorafiguren Abraham en Lot. We zullen hen niet begrijpen zonder te kijken naar de wereld waarin zij leefden.

De wereld van de Hebreeuwse Bijbel is ongeveer 3000 jaar ouder dan de onze. Dit tijdsverschil brengt ook andere verschillen met zich mee. De wereld van de Hebreeuwse Bijbel is antiek, agrarisch, gemeenschappelijk, en beschouwt ouderdom als een zegen. De wereld vandaag is modern, industrieel, individualistisch, en beschouwt jeugd als een zegen.

De Bijbelse joden leefden vaak in barre, rurale gebieden, met lokale steden of kleine dorpen. De samenleving was agrarisch. De mensen cultiveerden tarwe en gerst. Ze gebruikten vlas om linnen mee te maken. Ze kweekten vijgen- en olijfbomen en hadden wijngaarden. Ze cultiveerden het land, en waren er afhankelijk van. De mensen van het oude Israël leefden veel meer volgens het ritme van de natuur. Ze waren afhankelijk van temperatuur, regenval, en de bodemkwaliteit. Met andere woorden, de economie was een bestaanseconomie. Later werden vissen, handwerk en handel gebruikelijker. Beroepen als smid, korfmaker, pottenbakker, etc. kwamen mettertijd in zwang.

1.5.2 GASTVRIJHEID

In het Oude Nabije Oosten was reizen een onderdeel van het volksbestaan. De oude Israëlieten leefden voor een groot deel een nomadisch bestaan, in een barre woestenij. Binnen deze context was er nood aan protocollen, gedragsregels, die de gevaren van dit bestaan enigszins neutraliseerden. Enerzijds was de reiziger afhankelijk van de goede wil en gastvrijheid van anderen om aan rustplekken en voedsel te geraken. Anderzijds had de gastheer nood aan een manier om het potentiële gevaar van de onbekende reiziger te neutraliseren. Bovendien was het van belang voor de gastheer om gedragsregels vol te houden die ook hem of haar tijdens toekomstige reizen zouden beschermen. De gast kon door een gastvrije ontvangst overleven, en de gastheer neutraliseerde het onbekende, en dus mogelijks gevaarlijke, door de vreemdeling te adopteren als tijdelijk lid van de gemeenschap. **Gastvrijheid ontstond als sociaal systeem om een nomadisch bestaan in een onherbergzaam landschap mogelijk te maken! Vanuit deze context ontwikkelde gastvrijheid zich tot een joodse deugd.**

Enkel de vader had de autoriteit om gastvrijheid te verstrekken. Een belangrijk ritueel binnen de gastvrijheid was het wassen (van de voeten). Het wassen signaleerde de overgang van vreemdeling naar gast. Na een succesvolle proeftijd veranderde de gast in een vriend, en werd hij of zij als dusdanig gepresenteerd aan het dorp. In het geval van een onsuccesvolle proeftijd kwam de gast met verbanning of doding een akelig lot tegemoet. Na het verblijf, dat niet te lang mocht duren, vertrok de gast, en zegende hij de gastheer en zijn huishouden. Soms besloten gasten binnen de gemeenschap te blijven. Ze stonden dan bekend als ger, als vreemdeling met een verblijfsvergunning. Zij waren wel beschermd, maar hadden zelf niet het recht om gastvrijheid aan te bieden.

1.5.3 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. Lees het verhaal van Sodom en Gomorra in combinatie met de bovenstaande tekst over het Oude Nabije Oosten. Welke historische elementen komen terug in het verhaal? Welke elementen van gastvrijheid als sociaal gegeven herkennen ze terug?

OPDRACHT. Beantwoord de volgende vragen.

- Schetst de Thora volgens jou een historisch correct beeld van de wereld van het Oude Nabije Oosten? Waarom wel/niet?
- Vind jij het belangrijk dat de Thora een historisch correct beeld geeft, of draait het eerder om de 'levenslessen' die je eruit haalt?

1.6 WOORDENLIJST

Gotspe

Gotspe, of *chutzpah*, is een moeilijke te omschrijven begrip. De betekenis van dit zelfstandig naamwoord ligt ergens tussen het meer extreme 'brutaliteit' en het meer gematigde 'onbehoorlijkheid'. Iemand met gotspe durft dus nogal 'gewaagde' dingen te doen. Zo kunnen we ook Abrahams tussenkomst omschrijven.

Het woord komt van het Jiddisch, dat op zijn beurt van het Hebreeuws komt. In het Jiddisch heeft het eerder een negatieve connotatie, zoals 'onbeschoftheid' of 'arrogantie', maar niet per se in de andere talen! Binnen het jodendom heeft gotspe de betekenis van een kritische, maar oprechte discussie tussen de twee partners van het verbond: G-d en een jood. De jood roept tot G-d, tegen G-d, en in naam van G-ds schepping en verbond.

Naast Abraham vormt ook Moses een voorbeeld. In Exodus 32:11 is Moses op de berg Sinai, wanneer G-d hem meedeelt dat het joodse volk onder aan de berg een kalf vereert. Dat gaat in tegen een van de Tien Geboden, dus wil de Heer hen allen vernietigen en met Moses opnieuw beginnen. Moses gaat daarop in discussie met de Heer, net zoals Abraham doet in Genesis 18, en de Heer wijkt af van Zijn plan. Moses en Abraham hebben dus allebei gotspe!

Rechtvaardigheid

Rechtvaardigheid heeft meerdere betekenissen. Ten eerste is rechtvaardigheid een legaal begrip. Wat in overeenstemming is met het recht, is rechtvaardig. Ten tweede is rechtvaardigheid ook een moreel begrip. Rechtvaardig handelen is 'juist' handelen, in overeenstemming met wat 'goed' of 'correct' is. Rechtvaardigheid vergt ook oefening: niemand doet van nature altijd het juiste of het goede. Dat idee komen we vaak tegen in de Tenach!

1.7 TRANSCRIPT VAN DE VIDEO

1 INT KLASLOKAAL DAG

De scène opent in een klaslokaal. De laatste schoolbel gaat. De kinderen beginnen in te pakken.

Leraar: Ik wil jullie nog iets zeggen vooraleer jullie vertrekken. Zoals jullie weten, was er een brand in een van de appartementsblokken in onze stad. De school heeft besloten een inzamelingsactie te organiseren om de arme gezinnen die daar wonen te helpen. Probeer voor volgende maandag wat oude kleren en andere dingen mee te nemen. Ik weet zeker dat ze dat heel erg zullen waarderen!

Aaron (mompelt in zichzelf): Ja, vast.

De kinderen pakken hun schooltassen en lopen naar buiten.

2 INT COMPUTER DAG

We zien Aaron achter zijn computer zitten. Hij krijgt een belverzoek van zijn vriend Levi. Hij accepteert het verzoek en er opent zich een videoschermgesprek.

Levi: Hey, hoe gaat het?

Aaron: Hey, met mij alles goed, en met jou?

Levi: Ook goed. Heb je al wat spullen gevonden om te doneren?

Aaron: Nee, en ik ben niet echt van plan om te doneren.

Levi: Waarom niet? Je weet toch ze hun huis en veel van hun spullen kwijt zijn?

Aaron: Het is niet echt hun huis, toch? We laten ze daar gewoon bijna gratis wonen.

Levi Omdat ze hulp nodig hebben...

Aaron: Ze hebben geen hulp nodig. Ik hoorde mijn ouders laatst over hen praten. De mensen die in die appartementen wonen zijn economische immigranten.

Ze zijn hier voor goedkope huisvesting en een groter salaris, zonder zelf iets bij te dragen. Het is bijna stelen. En nu moet ik ze ook nog mijn spullen geven? Ik vind van niet. Waarom gaan ze niet gewoon terug naar waar ze vandaan komen?

Levi: Wow, denk je niet dat dat een beetje hard is? Als mensen in nood zijn, is het onze plicht als Joden om rechtvaardig te zijn en hen te helpen.

Aaron: Niet per se. En ik hoef niet persoonlijk met ze te praten om ze te kennen. Je kunt zien hoe ze op straat zijn. Ze zijn anders en gemeen. Er is een verhaal in de Thora dat hier letterlijk over gaat. En in dat geval vernietigde Hashem de slechte mensen. Het is het verhaal van Sodom en Gomorra.

Levi: Dat verhaal ken ik! Uit het boek Genesis, toch? Maar is het niet -

Plotseling verschijnt er een mysterieus bericht op het scherm. Er staat: SODOM EN GOMORRA: EEN VERHAAL. Er is een accepteer en weiger optie. Aaron en Levi zijn allebei verbaasd.

Levi: Wat is dit?

Aaron: Geen idee... Er staat dat het een uitnodiging is voor het verhaal van Sodom en Gomorra... We hadden het hier net over! Best eng...

Levi: Computers zijn nogal geavanceerd. Denk je dat we het moeten accepteren?

Aaron: Tuurlijk, waarom niet?

Aaron en Levi klikken allebei op 'accepteren'. Het scherm explodeert in een caleidoscoop. Een voice-over verwelkomt hen in het verhaal. Beiden zijn nogal verbaasd.

Voice-over: Beste virtuele reizigers! Welkom bij de Tenach: internet editie! U heeft gekozen voor het verhaal van Sodom en Gomorra. Riemen vast.

3 EXT SODOM AVOND

Het scherm verandert abrupt in een virtuele realiteit. De scène opent zich op de stad Sodom. We zien een ouder uitziende man bij de stadspoort zitten.

Voice-over: Hashem kreeg te horen dat de inwoners van Sodom en Gomorra slechte dingen deden. Om te zien of dit waar was, stuurde Hij twee engelen. "Zij kwamen 's avonds in Sodom aan. Lot zat op het plein bij de stadspoort. Toen hij de mannen zag, ging hij naar ze toe. Hij maakte een diepe buiging, en hij zei: 'Komt u toch met mij mee, heren. U kunt in mijn huis uw voeten wassen en blijven slapen.'"

Levi: Dat is Lot, Abrahams neef!

4 EXT LOT'S HUIS NACHT

Lot zit samen met zijn vrouw en twee dochters in het huis als een menigte boze mannen op hun deur komt kloppen.

Aaron: Ik denk dat dat de mensen van Sodom zijn...

Voice-over: De mensen van Sodom schreeuwden: "Waar zijn die mannen die bij je logeren? Stuur ze naar buiten. Lot was zo bang dat ze zijn bezoekers iets zouden aandoen, dat hij zelfs zijn twee dochters aanbood in de plaats. "Die zal ik bij jullie brengen. Doe met hen wat je wilt, maar doe deze mannen niets. Zij zijn mijn gasten. Ik moet hen beschermen." Maar de menigte trok zich er niets van aan. "Ga opzij! Jij bent maar een vreemde in onze stad. Dus jij hebt niets over ons te zeggen. Wacht maar, jij zult er ook van lusten!"

Levi: Ik wist niet dat dit verhaal zo gewelddadig was...

Voice-over: 'Maar de gasten van Lot trokken hem naar binnen en deden de deur op slot. Ze zorgden ervoor dat de mannen buiten opeens blind werden. Ze konden niet eens meer de deur van het huis vinden.'

De twee engelen zeiden tegen Lot: "Ga met je hele familie weg uit de stad. De Heer heeft veel verschrikkelijke dingen gehoord over deze stad. Daarom heeft hij ons gestuurd om de stad te verwoesten." Lot besloot te vluchten naar een klein, nabijgelegen dorp.

5 EXTRA SODOM DAG

We zien Lot en zijn familie snel de stad verlaten.

Voice-over: Lot kwam in Soar aan toen de zon opging. Toen liet de Heer vuur uit de hemel neerkomen op Sodom en Gomorra.

Tijdens deze vertelling begint het vuur te regenen, totdat de hele stad in vlammen is opgegaan. Na een explosie kijken Aaron en Levi naar een zwart scherm.

Aaron: Dus, het verhaal eindigt gewoon zo? Dat is verwarrend.

Voice-over: Mag ik je een vraag stellen?

Aaron: Oh... Um, ja, zeker?

Voice-over: Wat was precies de zonde van Sodom en Gomorra?

Aaron: Ik weet het niet... Onvriendelijkheid? Geweld?

Voice-over: Dat zijn goede suggesties. Verschillende mensen hebben het verhaal op verschillende manieren begrepen. Sommigen denken dat de zonde van Sodom en Gomorra ongastvrijheid was, of wreedheid om buitenstaanders weg te houden, of mishandeling van de armen, onrechtvaardigheid, egoïsme, Klinkt één van deze dingen bekend?

Aaron: Wacht, wat bedoel je? Doe ik die dingen?

De voice-over zwijgt.

Aaron: Ik weet het niet, misschien moet ik dit allemaal nog eens overdenken... Wie bent u, als ik vragen mag?

Voice-over: Oh, ik ben gewoon het verhaal, dat je deze vraag stelt.

Het virtual-reality scherm sluit abrupt. Levi en Aaron gaan terug naar hun videogesprek.

Levi: Dus, uhhh...

Aaron: Je hoeft niets te zeggen. Kunnen we afspreken? Ik heb een idee.

5 INT KLASLOKAAL DAG

Aaron en Levi zitten naast elkaar in de klas. Vooraan in de klas staan een heleboel dozen op elkaar gestapeld.

Leraar: Iedereen bedankt voor het doneren van zoveel spullen! En een speciaal applaus voor Aaron en Levi, die echt hun steentje hebben bijgedragen! Ik weet zeker dat die arme gezinnen dit heel erg zullen waarderen.

Aaron (mompelend in zichzelf; oprecht): Ik hoop dat ze dat doen.

1.8. BIBLIOGRAPHY

Anckaert, Luc, Burggraeve, Roger, van Coillie, Geert. *Abraham en Oddyseus: over belofte, nostalgie en geweld*. Scherpenheuvel-Zichem: Uitgeverij Averbode, 2013.

Carden, Michael. "Genesis/Bereshit." In Guest, Deryn. *The Queer Bible Commentary*. Edited by Robert E Goss and Mona West. London: SCM Press, 2006. 21-60.

De Nieuwe Bijbelvertaling. Haarlem: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2019

Levenson, Jon D.. *Inheriting Abraham: The Legacy of the Patriarch in Judaism, Christianity, and Islam*. New Jersey: Princeton University Press, 2012.

Levinas, Emmanuel. *Nouvelles Lectures Talmudiques*. Paris: Les Éditions de Minuit, 2005.

Loader, James Alfred. *A tale of two cities : Sodom and Gomorrah in the Old Testament, early Jewish and early Christian traditions*. Leuven: Peeters Publishers, 1990. 28.

Matthews, Victor H., Benjamin, Don C.. "Chapter Six: The Host and the Stranger." In *Social World of Ancient Israel, 1250-58 BCE*. Massachusetts: Hendrickson Publishers, 1993. 82-95.

Raymond A. Zwerin, Raymond A.. The 36 – who are they? Rabbi Zwerin's Sermon

Kol Nidre. 2002. https://web.archive.org/web/20030118221508/http://americanet.com/Sinai/resources/sermons/Zwerin_YKKN02.html

Ronald E. Clements. *The World of Ancient Israel: Sociological, Anthropological and Political Perspectives*. Cambridge University Press. 1989.

The William Davidson Talmud. Chullin 92a:19. Eigen vertaling. Toegang 25/02/2021.

<https://www.sefaria.org/Chullin.92a.19?lang=bi&with=all&lang2=en>

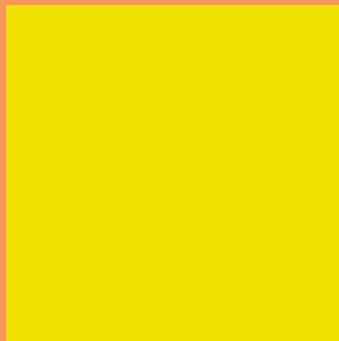
- Sanhedrin 97b:11. Eigen vertaling. Toegang 25/02/2021.

<https://www.sefaria.org/Sanhedrin.97b.11?lang=bi&with=all&lang2=en>

- Sukkah 45b:6. Eigen vertaling. Toegang 25/02/2021.

<https://www.sefaria.org/Sukkah.45b.6?lang=bi&with=all&lang2=en>

2

DE ONTMOETING MET
SACRALE/HEILIGE TEKSTEN:
GEWELDDADIGE TEKSTEN

GEWELDDADIGE TEKSTEN

2.1 INLEIDING

2.1 ALGEMENE INLEIDING

Deze handleiding is bedoeld als didactisch hulpkader voor leerkrachten om het volgende thema verder uit te werken: De ontmoeting met sacrale/heilige teksten: gewelddadige teksten. Het geeft de kans aan de leerkracht of begeleider om op maat van de klasgroep dit thema uit te werken.

Deze module heeft een polyperspectivistische blik: er wordt aangetoond hoe dezelfde passage op verschillende wijzen te benaderen is. Dat maakt de aanpak uitgesproken non-hermeneutisch. Niet één alles verklarende tekstuitleg krijgt de bovenhand, maar veel verschillende visies. Het doel is dan ook om de discussie, het vormen van een eigen mening, het durven oneens te zijn, en het durven stellen van tegenargumenten zoveel mogelijk aan te moedigen. Daarom werkt de leerlingenhandleiding langzamerhand op naar verschillende Hebreeuwse Bijbelexegeses, waarbij verschillende joodse tradities het woord krijgen. Deze leerkrachthandleiding biedt dus diverse aandachtspunten om de discussies in nieuwe, verdere banen te leiden. Het staat de leerkracht vrij om naar believen, en op maat van de klas, aan de slag te gaan met deze suggesties.

De handleiding voor de leerlingen neemt, samen met het bekijken en bespreken van het beeldfragment, een uur in beslag. In het tweede uur kan meer diepgang bereikt worden aan de hand van het materiaal in dit pakket. Het is de bedoeling dat de leerlingen zoveel mogelijk verschillende visies en interpretaties meekrijgen.

2.1.2 INHOUD HANDLEIDING

Het thema 'ontmoeting met heilige/sacrele teksten: gewelddadige teksten' vindt hier zijn oriëntatiepunt in het beruchte Amalekgebod, waarvan we de context lezen in Exodus en Deuteronomium. De Amalekpassages leveren veel stof tot nadenken. Dat zwaarwichtig karakter mag niet afschrikken, maar moet de aanleiding geven tot een dieper begrip van de Tenach. De fundamentele vraag is: bestaat Amalek vandaag nog? En zo ja, hoe moeten we Amalek dan juist begrijpen?

Het vertrekpunt is een beeldfragment: een reële conflictsituatie betreffende twee ruziënde leerlingen leidt tot een zoektocht naar de betekenis van de Amalekfiguur. Het gaat om een mogelijks reële situatieschets uit het alledaagse leven van de leerlingen. Het beeldfragment is in de eerste plaats een algemene introductie, maar hoeft daartoe niet gereduceerd te worden. Integendeel, het verhaal geeft de kans om er tijdens de les steeds naar terug te keren. Welke elementen van de les vinden ze in het beeldfragment terug?

Na het beeldfragment komt de basisleerstof aan bod. Deze handleiding maakt een onderscheid tussen 'basisleerstof' en 'verdiepende leerstof'. De basisleerstof loopt parallel met de stof in de leerlingenhandleidingen. De 'verdiepende leerstof' volgt nadien. Deze is aanvullend, en mag door de leerkracht gebruikt worden op maat van de leerlingen. Het is in deze verdiepende leerstof dat de verschillende Bijbelexegeses aan bod komen. De lijst is niet exhaustief, maar geeft een goed kader om samen te reflecteren met de kinderen. Op het einde is er een woordenlijst en bibliografie.

2.2 GEWELD TEGEN AMALEK

Afbeelding 2.1
De videoclip

2.2.1 EEN VERHAAL

Het beeldfragment toont een conflict tussen twee leerlingen: Levi en Lindsay. Levi is een Joodse jongen die met zijn familie pas verhuisd is naar een nieuwe plaats. Hij gaat naar een nieuwe school, maar voelt zich vreemd bekeken, en gaat enkel om met andere Joodse kinderen. Lindsay, een klasgenoot van Levi, ziet hem staan aan de bushalte, en spreekt hem aan. Ze hebben een discussie. Levi noemt Lindsay uit boosheid 'Amalek'. Ter verdediging verwijst hij naar een passage uit de Tenach. Plotselings verschijnt een oude rabbijn genaamd Ezra. Samen met de magische bus Bunim neemt hij de kinderen mee op weg naar het Oude Israël, op zoek naar de mogelijke betekenis van dit Amalekverhaal.

2.2.2 DISCUSSIE

Dit onderdeel is **optioneel**.

Mogelijke vragen rond voorlopige kennis en persoonlijke reflectie:

- Wie of wat zou Amalek kunnen zijn in het beeldfragment?
- Herkennen ze het gevoel van Levi?
- Hebben ze ooit iemand voor Amalek uitgescholden?
- Hebben ze ooit al iemand anders een vergelijking horen maken tussen een bepaalde persoon of groep en Amalek?
- Levi vergelijkt de verhuis van zijn familie met de verhuis van het Joodse volk in het Exodusboek. Is die vergelijking terecht?
- Levi vergelijkt de behandeling door zijn niet-Joodse schoolgenoten met hoe Amalek het Joodse volk behandelde. Is die vergelijking terecht?
- Kennen ze nog passages, buiten het Deuteronomiumboek, waarin Amalek voorkomt?

2.3 'TOEN KWAM AMALEK'

Dit onderdeel is **basisleerstof**.

2.3.1 ALGEMEEN

De twee passages waarmee de handleiding opent, zijn Ex. 17:8-16, en Deut. 25:17-19. In de eerstgenoemde komt de aanval van Amalek de eerste keer voor. In de laatstgenoemde wordt het Joodse volk door Mozes eraan herinnerd, naar het einde van diens toespraak tot het Joodse volk bij de vlaktes van Moab.

Exodus 17:8-16 en Deuteronomium 25:17-19 zijn twee parallelverhalen: ze verhalen over dezelfde gebeurtenis. Toch verschillen ze ook qua informatie. Ze geven elk een verschillend puzzelstukje van het geheel. Door de Exoduspassage weten we de tijd en plaats van de aanval. De aanval was nadat het Joodse volk Egypte verliet; de veldslag vond plaats te Refidim. De plaatsnaam Refidim heeft een unieke betekenis. De plaatsnaam bestaat uit het werkwoord 'rafah' en het zelfstandig naamwoord 'jadim'. 'Rafah' betekent slap/zwak worden. 'Jadim' betekent 'handen'. Refidim wijst dus op: 'het slap/zwak worden van de handen'. Dit betekent dat de moed ons kan ontvallen: de kracht kan uit onze handen wegvloeien. Deze term, 'het slap/zwak worden van de handen' komt wel negentien keer voor in de Tenach.

Mozes en Jozua spelen in de veldslag een belangrijke rol. Dit is de eerste keer in de Tenach dat de naam Jozua voorkomt! Mozes gaat op een heuvel zitten, en houdt zijn handen in de lucht. We lezen dat die handeling niet onbelangrijk is: het is enkel zolang Mozes zijn handen in de lucht houdt dat het Jodenvolk kan winnen. Toch moet de concrete strijd ook nog gevoerd worden: Jozua moet mannen uitzoeken en ten strijde trekken. De link tussen de handelingen van Mozes en Jozua is erg sterk. Het gelijktijdige karakter valt op. Wanneer Mozes' handen zakken, krijgt Jozua het moeilijk, maar wanneer ze hoog in de lucht blijven, heeft Jozua de bovenhand. De Bijbel suggereert dus een sterke relatie tussen het 'hogere' en het 'lagere' of 'Aardse'. De Zohar geeft een theologisch-mystieke kader om dat verder helpen uit te denken.

De strijd is ernstig. Dat kunnen we uit het voornemen van G-d afleiden: hij zal door de aanval van Amalek met hen strijden van generatie op generatie. Toch is het niet helemaal duidelijk wat deze strijd zo ernstig maakt. Voor het antwoord moeten we ons richten op het boek Deuteronomium. Mozes spreekt over het lafhartige karakter van de aanval. Amalek viel de achterhoede aan, waar de meest kwetsbaren zich bevonden. Dat terwijl het volk van Israël op dat punt al een erg kwetsbaar volk was. Deuteronomium geeft ons bovendien nog een nieuw element: ook Israël heeft de verantwoordelijkheid om de herinnering aan Amalek uit te wissen.

2.3.2 SAMENVATTING

1. **Ex. 17:8-16** leert ons:

- G-d wist de herinnering aan Amalek uit
- G-d voert oorlog tegen Amalek van generatie op generatie

2. **Deut. 25:17-19** leert ons:

- Nadruk dat het Joodse volk 'onderweg' was: de bevrijdingsweg
- Amalek viel Israël aan op hun zwakste punt
- Israël moet de herinnering aan Amalek uitwissen
- Het gaat om een mitswa: een gebod

2.3.3 HISTORISCHE CONTEXT

Het Amalekgebod lijkt erg gewelddadig. De teksten lijken een genocide aan te moedigen: de opzettelijke, bewuste uitroeiing van een bevolkingsgroep. Het is belangrijk om te weten dat de wereld van het Oude Israël een heel andere wereld is dan die van vandaag. Het land toen was veeleer opgedeeld in allerlei stammen, die vaak oorlog voerden voor een beperkte hoeveelheid grondstoffen. Bovendien liepen door het Beloofde Land, Kanaän, veel handelsroutes. In zo een wereld kom je al vaker in conflict met elkaar. Het Israël van vandaag, dat een sterke, militaire macht heeft opgebouwd, is een ander Israël dan het kwetsbare volk dat dorstig, hongerig en onzeker naar een nieuwe thuis zocht.

2.3.4 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. De volgende vragen bevinden zich in het leerlingenhandboeken questions.

- **Over welke gebeurtenis verhalen deze twee passages?**

Over de aanval van Amalek op het Joodse volk. Tijd: net nadat ze Egypte verlieten. Plaats: te Rafidim.

- **Wordt deze gebeurtenis op identiek gelijke wijze verteld, of is er een verschil in informatie tussen de twee passages? Zo ja, wat is het verschil?**

Er is een verschil in informatie. Met Ex. denken we aan een gewone veldslag. Met Deut. weten we dat het om een doelbewuste aanval op de zwakkeren ging. In Ex. ligt de nadruk op hoe G-d de verantwoordelijkheid neemt strijd te voeren tegen Amalek. In Deut. ligt de nadruk op dat Israël die verantwoordelijkheid draagt.

- **Wat is de essentie van deze passages:**

- ☐ Herinneren (Amaleks daad)
- ☐ Strijden (tegen Amalek)
- ☒ Dit is een conceptuele vraag bedoeld als denkoefening. Het gaat eigenlijk om de essentie van het Amalekgebod. Het antwoord hangt af van hoe je het gebod interpreteert.

- **Wie zal de herinnering aan Amalek bestrijden/uitroeien?**

- ☒ G-d
- ☒ Het volk van Israël

• **Waar vinden de passages in hun boek plaats?**

- ☒ Steeds in het middelste deel
- ☐ Steeds in het begin
- ☐ Steeds helemaal op het einde

• **Wie vreesde G-d niet?**

Open vraag.

• **Leg in je eigen woorden de betekenis van de plaatsnaam 'Refidim' uit.**

De plaatsnaam bestaat uit het werkwoord 'rafah' en het zelfstandig naamwoord 'jadim'. 'Rafah' betekent slap/zwak worden. 'Jadim' betekent 'handen'. Rafidim wijst dus op: 'het slap/zwak worden van de handen'. Dit betekent dat de moed ons kan ontvallen: de kracht kan uit onze handen wegvloeien.

• **In de Deuteronomiumpassage staat: 'en hij vreesde G-d niet'. Deze zin kan grammaticaal ook Israël aanduiden. Waarom zou Israël God niet vrezen? Wat zou dit kunnen betekenen?**

Eén mogelijk antwoord is terug te vinden in het beeldfragment. Rabbijn Ezra laat op een gegeven moment vallen dat Amalek kan staan voor 'het niet beschermen van de zwakken': de kwetsbaren van de groep aan hun lot overlaten. Amalek kon tijdens de aanval de kwetsbaren van het Jodenvolk raken. Het volk van Israël slaagde er dus aanvankelijk niet in zijn kwetsbaren te beschermen. En dat terwijl ze zelf de zwakken en kwetsbaren onder het regime van Egypte. Het volk van Israël 'vreest G-d niet' wanneer ze de kwetsbaren niet beschermen, want dan stellen ze 'Amalekiaans gedrag'. Wat is nog als 'Amalekiaans gedrag' aan te duiden?

- **De aanval van Amalek was een oorlogsaanval. Is de Amalek-mitswa een kwestie van zelfverdediging?**

Open vraag.

- **Lees deze zin opnieuw: “De HEER zal strijd voeren tegen Amalek, in alle komende generaties!” (Ex. 17:16) Betekent ‘van generatie op generatie’ volgens jou dat de strijd voor eeuwig is, of denk je dat het gaat om een ‘aantal generaties’?**

Open vraag.

- **Denk je dat het gebod om de herinnering aan Amalek uit te wissen nog steeds van toepassing is?**

Open vraag.

- **Wie of wat is Amalek volgens jou?**

2.4 INTERPRETATIES VAN HET AMALEKGEBOD

Dit onderdeel is **verdiepende leerstof**.

2.4.1 ALGEMEEN

Met de rabbijnen kunnen we nadenken over wat het Amalekgebod, en Amalek zelf, zou kunnen betekenen. We maken een onderscheid tussen klassieke joodse interpretaties, en de orthodoxe, Halachische traditie. De lijst aan interpretaties is zeker niet exhaustief. Het is niet belangrijk dat de leerlingen die interpretaties vanbuiten leren. Het is wel belangrijk dat ze de passages zo goed mogelijk proberen te begrijpen en een eigen mening proberen te vormen. Na de theorie bevinden zich enkele vragen die de leerlingen kunnen beantwoorden.

2.4.2 KLASSIEKE THORALEZINGEN

4.2.1. Jitschak ben Jehoeda Abarbanel [1437-1508]

Jitschak ben Jehoeda Abarbanel was een Spaans-Portugees rabbijn. Rabbijn Abarbanel kijkt, vreemd genoeg, eerst naar de zinnen vlak voor het Amalek-gebod in Deuteronomium. Die gaan als volgt:

[13] U mag niet twee verschillende gewichten, waarvan er één te zwaar of te licht is, in uw buidel hebben.

[14] En u mag ook niet twee verschillende maatkannen, waarvan er één te groot of te klein is, in huis hebben.

[15] U moet het doen met één gewicht en één maatkan die zuiver en geijkt zijn.

[16] Want de HEER heeft een afschuw van iedereen die oneerlijke zaken doet.

De Thora verbiedt het gebruik van ongelijke maten. Daarmee wil de Thora zeggen: we mogen elkaar geen onrecht aan doen, we mogen elkaar niet ongelijk of onrechtvaardig behandelen. En vlak na deze zin gaat de Thora over op Amalek. Dat is een erg vreemde overgang.

Rabbijn Abarbanel vindt die overgang echter helemaal niet zo vreemd. Voor hem heeft die net erg veel betekenis! Amalek, zo zegt rabbijn Abarbanel, is een typisch voorbeeld van het **onrechtvaardig handelen**. Ze hadden namelijk geen reden om Israël en te vallen, maar deden het toch. En dat ook nog eens op hun zwakste punt. Omwille van die onrechtvaardige, oneerlijke oorlog verdienen ze hun straf. Hetzelfde geldt voor iedereen die op zulke onrechtvaardige wijze oorlog voert. Rabbijn Abarbanel begrijpt het gebod tegen Amalek dus als een reële, echte oorlogssituatie! Amalek verwijst in dit geval naar een concrete 'kwaaddoener'.

4.2.2. Samson Raphael Hirsch [1808-1888]

Samson Hirsch was een orthodoxe rabbijn uit Duitsland. Rabbijn Hirsch begrijpt Amalek anders. Volgens hem kan Amalek ook een symbool zijn: dat betekent dat Amalek niet voor een aanwijsbaar persoon of ding staat, maar voor iets anders, zoals een idee. Amalek, zo zegt rabbijn Hirsch, staat voor oorlog, vernietiging, en het zwaard. Maar niet Israël: Israël staat voor vrede, bouwen, en de stem van God die oproept om juist te handelen. Amalek en Israël staan dus voor andere waarden en normen. Dat betekent dat oorlog voeren niet de oplossing is, want dan bootsen we het slecht gedrag van Amalek na. Dan oefenen we het foute idee uit! We mogen wel vechten uit zelfverdediging, maar moeten steeds luisteren naar de stem van G-d. En als we vechten, moeten we vechten met het oog op vrede, volgens rabbijn Hirsch.

4.2.3. Chassidische jodendom

De Chassidische traditie, met bijvoorbeeld rabbijn Meir Simcha van Daugavpils, wijst de aandacht op een bepaald zinnetje in de Deuteronomiumpassage over Amalek: "Vergeet niet wat de Amalekieten u hebben aangedaan tijdens uw tocht uit Egypte." (Deut. 25:17). In deze zin is één woord erg belangrijk: 'u'. Amalek deed iets tegen u, tegen jou, of in het algemeen: tegen allen mensen die van het juiste pad afwijken. Amalek is namelijk het yetzer hara: het kwade instinct in ons. Dit is het slechte stemmetje in ons hoofd dat ons kwade dingen laat doen. De herinnering aan Amalek uitwissen betekent dus: niet luisteren naar dat slechte stemmetje! Volgens de Chassidische traditie kan Amalek dus niet één mens of groep zijn. Integendeel, wij hebben allemaal een stukje Amalek in ons.

4.2.4. Sefer ha-Chinukh

Dit boek is een klassiek werk uit de 13de eeuw n.C., dat de 613 geboden in de Thora bediscussieert. In dit boek lezen we een verrassende vergelijking: Amalek is zoals een gek die in een bad met gloeiendheet water springt! Die vergelijking is echter zo vreemd nog niet.

Iemand die in een bad met heet water springt, verbrandt zichzelf, maar koelt het af voor anderen. Amalek viel Israël aan en verbrandde zichzelf door de strijd te verliezen, maar zette de deur open voor anderen om ook Israël aan te vallen. Na de ontsnapping uit Egypte, met de Tien Plagen, waren alle volkeren bang van Israël en hun machtige God. Door Amaleks aanval verdween die angst. Vanaf dat moment durfden ook anderen Israël aan te vallen. Daarom is de straf voor Amalek zo ernstig: ze maakten geweld tegen Israël een mogelijkheid!

4.2.5. Zohar

De Zohar is een werk uit de 13de eeuw na Christus. De Zohar staat bekend als de klassieke tekst binnen het Joods mysticisme. In de Zohar lezen we dat Israël nooit alleen staat in zijn strijd tegen het kwade. Israël is immers Gods partner. God strijdt in de Goddelijke wereld met het kwade, en Israël strijdt in de Aardse wereld met Amalek. Daarom moet Mozes op de heuvel zijn handen in de lucht houden, en Jozua tegelijkertijd beneden de strijd voeren. Mozes symboliseert de strijd van G-d, en Jozua symboliseert de strijd van Israël. En daarom, zegt de Zohar, is zowel G-d (Ex.-passage) als Israël (Deut.-passage) verantwoordelijk voor de strijd tegen Amalek.

2.4.3 HALACHISCHE TRADITIE

4.3.1. Letterlijke lezing

Sommige Halachische Joden lezen de Amalek passages letterlijk. Volgens die lezing bestaat Amalek nog steeds als bevolkingsgroep, en is het de opdracht van Joden om hen uit te roeien. Er zijn ook Halachische Joden die het daar niet mee eens zijn.

4.3.2. Meir ha-Cohen [einde 13de eeuw n.C.]

Rabbi Meir ha-Cohen vestigt de aandacht op één belangrijke zin, opnieuw in het Deuteronomiumboek: "En wanneer straks de HEER, uw God, u vrede heeft gegeven in het land dat u als grondgebied van hem krijgt, door u te verlossen van de vijanden die u omringen, zorg er dan voor dat niets op aarde nog aan het volk van Amalek herinnert." (Deut. 25:19) Volgens Rabbi ha-Cohen verwijst de Tenach naar de toekomst: enkel wanneer de Messias op Aarde verschijnt op het einde der tijden, en we zullen leven in een tijdperk van universele vrede en harmonie, bestaat de opdracht om Amalek uit te roeien!

4.3.3. Yosef Babad [1801-1874]

Rabbi Yosef Babad gaat echter een andere richting op. Hij stelt dat de Tenach verwijst naar het verleden. We hebben al besproken hoe het Oude Israël er anders uitzag dan de wereld vandaag. Vroeger konden stammen gemakkelijker van elkaar onderscheiden worden. Door de tijd heen zijn ze echter steeds meer vermengd, waardoor we dat onderscheid niet meer kunnen maken. De Assyrische Koning Sanherib (ca. 705-681 v.C.) speelt een belangrijke rol in deze theorie. Hij was verantwoordelijk voor de vermenging van verschillende volkeren. Voor Rabbi Babad is er dus een praktisch probleem voor het gebod: de onmogelijkheid het nog uit te voeren.

2.4.4 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. De volgende vragen kunnen aan de leerlingen gesteld worden ter verdieping van de kennis.

- Welke interpretatie spreekt jou het meeste aan, en waarom?
- Welke interpretatie spreekt jou het minste aan, en waarom?
- Is Amalek een specifieke persoon of groep, of een slechte eigenschap binnen ieder mens?
- Welke slechte eigenschappen zou Amalek kunnen symboliseren?
- Waarom is het gebruiken van gelijke maten zo belangrijk volgens de Thora?
- Volgens rabbijn Abarbanel mag het Joodse volk oorlog voeren tegen wie extreem onrechtvaardig handelt, zoals de aanval van Amalek. Ben je het hier mee eens? Vind je dit de juiste reactie?
- Wat betekent 'yetzer hara'?
- Heb je zelf ook al een 'kwaad instinct/yetzer hara' in jezelf ervaren?
- Mogen we volgens rabbijn Hirsch in sommige situaties vechten/strijd voeren?
- Volgens rabbijn Meir ha-Cohen bestaat het gebod om de herinnering aan Amalek uit te roeien enkel in het Messiaanse Tijdperk. Ben je het hier mee eens?
- Vind je bepaalde interpretaties terug in het beeldfragment? Begrijpt het personage Levi Amalek als externe persoon, of een interne eigenschap?
- In het beeldfragment reizen de personages terug in de tijd naar een bepaalde Bijbelpassage. Welke passage?
- Wie of wat is Amalek volgens jou? Ben je van mening veranderd?

Deze vraag is de belangrijkste van de module.

OPDRACHT. De leerlingen lezen de tekst 1 Samuel 15:2-3. Nadien beantwoorden ze de bijbehorende vragen. In deze tekst ontvangt koning Saul de opdracht om ten strijde te trekken tegen koning Agag, de leider van de Amalekieten.

[2] Dit zegt de HEER van de hemelse machten: Ik ben niet vergeten wat Amalek Israël heeft aangedaan: het heeft Israël de weg versperd bij zijn uittocht uit Egypte.

[3] Trek daarom op tegen de Amalekieten en versla ze. Wijd al hun bezittingen onvoorwaardelijk aan de HEER. Spaar ze niet, maar dood alles en iedereen mannen en vrouwen, kinderen en zuigelingen, runderen en schapen, kamelen en ezels.'

- Wat voel je bij het lezen van deze passage?

Open vraag.

- Is de straf voor de Amalekieten, zoals beschrijven in de passage, vandaag de dag nog steeds een goede straf?

Open vraag.

- Gaat deze passage over wraak, of over zelfverdediging?

Het lijkt over wraak te gaan.

- Welke overeenkomsten vind je tussen deze passage, en de Exodus-en Deuteronomium-passages?

'Op de weg'; G-d 'slaat acht' op wat het volk van Israël meemaakt: hij is betrokken en Israëls partner!

- Volgens rabbijn Meir ha-Cohen kan het Amalekgebod enkel plaatsvinden in de toekomst: het Tijdperk van de Messias. Spreekt deze tekst, die na het boek Deuteronomium voorkomt, deze interpretatie tegen?

Sommige rabbijnen denken van wel.

2.5 WOORDENLIJST

In deze woordenlijst vind je meer informatie en duiding bij bepaalde begrippen.

Amalek

De term 'Amalek' kan in het Hebreeuws zowel een persoon, Amalek, als een volk, de Amalekieten, aanduiden. De Amalekieten waren een volk dat rondtrok in het gebied Edom, ten zuiden van Juda. Deze module hanteert de beide betekenissen.

Genocide

De term 'genocide' betekent 'volkerenmoord'. Een genocide is de bewuste, opzettelijke uitroeiing van een bevolkingsgroep. Het internationale recht beschouwt deze daad als een misdaad.

Kanaän

Kanaän is volgens de Bijbel het land dat beloofd wordt aan het Jodenvolk. Dit gebied ligt tussen de Middellandse Zee in het Westen en de Jordaanrivier in het Oosten. In dit gebied liggen nu Libanon, Israël, een stuk van Syrië en van Jordanië.

Foto: © Annie Spratt | Unsplash

2.6 TRANSCRIPT VAN DE VIDEO

1 INT KEUKEN DAG

We zien een vader aan de keukentafel zitten. Het is ochtend. Zijn zoon komt binnen met zijn schooltas en loopt recht op de deur af.

Vader: Goedemorgen! Ben je al weg?

Levi: Ja. Ik heb geen tijd om te ontbijten, sorry.

Vader: Wacht, ik wilde je wat vragen over je nieuwe school. Hoe gaat het? Het is nu een week geleden... Heb je ondertussen al vrienden gemaakt in de klas?

Levi: Niet echt. Maar er zijn wel wat andere Joodse kinderen op school.

Vader (verward): Ga je dan niet met je klasgenoten om?

Levi: Waarom zou ik? Ze staren altijd naar mij, alsof ik uit de ruimte kom... Sorry, ik moet nu echt gaan.

We zien Levi snel het huis verlaten.

2 EXTRA BUSHALTE DAG

Levi komt vroeg aan bij de bushalte. Er is nog een andere leerling, Lindsay. Zij ziet hem.

Lindsay: Hoi! Ik ben Lindsay. We zitten samen in de klas, toch? Is jouw naam niet Levi?

Levi: Nu wil je wel met me praten?

Lindsay: Wat bedoel je?

Levi: Ik ben hier al een week. Niemand praat met me. Als je denkt dat ik hier niet hoor, zeg het dan gewoon.

Lindsay: Kijk, jij bent degene die zich afzondert. We zien jullie Joodse kinderen de hele tijd samen groeperen, wat verwacht je dan van ons?

Levi: Ach vergeet het. Jullie zijn net Amalek.

Lindsay (verward): Wie?

Levi: 'zucht' Natuurlijk zegt dit jou niks... Heb je de

Thora zelfs ooit opengeslagen?

Lindsay: euh... wie wel? Waar heb je het zelfs over?

Levi: Amalek viel het volk van Israël aan net toen ze uit Egypte verhuisden en kwetsbaar waren, net als mijn familie... Wij zijn ook net hierheen verhuisd. Maar je zou het niet begrijpen en waarom zou je,... je wilt ons hier niet eens hebben.

Lindsay: Oh kom op.. Mij vergelijken met die Amak...

Ezra: Je bedoelt 'Amalek'.

Lindsay: Ja, precies. Huh -

De kinderen draaien zich verbaasd om. Ze zien een oude, vreemd uitziende man, zijn hoofd krabbend

Ezra: Shalom Aleichem!

Levi: Aleichem Shalom... Het spijt me... Wie bent u?

Ezra: Mijn naam is... Wacht even, ik heb een slecht geheugen... Uhm... Oh, ja, het is rabbijn Ezra! Ik ben gekomen om jullie te helpen! Vertel, wat is dit allemaal over Amalek?

Lindsay: Hij noemt iedereen die niet Joods is zo! Compleet belachelijk!

Ezra: Aha! Nou, laten we de passage terugroepen ... Wacht, ik heb een slecht geheugen ... Oh! Waarom nemen we niet de bus daarnaartoe! Ik zei toch dat ik kwam helpen! Of ik denk dat ik dat zei...

De kinderen kijken verward.

Lindsay: Uhm... Hoe gaat een busrit ons helpen?

Ezra (lachend): aahhh! Het brengt ons naar waar we moeten zijn! Kom op!

De kinderen kijken verward. Ezra tikt met zijn wandelstok op de grond. Plotseling komt er in een paarse stofwolk een bus aan bij de bushalte.

Ezra: Ik kon geen goede naam voor deze bus bedenken, dus heb ik hem Bunim genoemd! Hij kan ons overal brengen, dus laten we naar het oude Israël gaan!

Levi: Wacht... Bedoel je terug in de tijd? Met een bus?

Ezra: Dat is precies wat ik bedoel! Laten we gaan!

Ezra tikt weer met zijn stok, en opeens zitten ze allemaal in de bus. De bus begint te rijden. We zien de bus verdwijnen in een paarse mist.

3 EXT ANCIENT ISRAEL DAY

De bus stopt in het oude Israël. Lindsay, Levi, en Rabbi Ezra stappen uit.

Levi: Waar zijn we?

Ezra (trots): Nou, jongelui, welkom in het oude Israël, net als in de Bijbel! Dit zijn de vlakten van Moab. Jullie wilden toch opzoeken wat Mozes precies zei? Bunim bracht ons erheen! Het is net een live concert!

Levi en Lindsay zijn verbaasd.

Levi: Dus, we hebben door de tijd gereisd?

Ezra: Je snapt het!

We zien een lange rij mensen die er vermoeid uitzien, allemaal op weg naar een verzamelplaats.

Ezra: Snel, snel. Ik wil de toespraak niet missen.

Het gezelschap loopt naar voren. Ze mengen zich onder de rest van de mensen. Niemand lijkt hen op te merken. Dan zien we Mozes voor een berg staan. Hij spreekt hartstochtelijk met opgeheven armen. Een van zijn armen houdt een wandelstok vast. Hij heeft lang wit haar en een lange witte baard.

Ezra: Ik wou dat ik die stok had... Oh, luister! Mozes gaat het zo over Amalek hebben!

Mozes: "Vergeet niet wat de Amalekieten u hebben aangedaan tijdens uw tocht uit Egypte.

Toen u uitgehongerd en uitgeput was hebben ze gewetenloos, zonder enig ontzag voor God, de achterhoede overvallen, waar de zwaksten zich bevonden."

Levi: Zie je wel!

Lindsay kijkt teleurgesteld.

Ezra: Hmmm. Je bent nogal overhaast. Waarom ben je er zo zeker van dat Amalek een persoon of groep is?

Levi: Omdat Mozes dat net heeft gezegd?

Ezra: Zei hij dat? Wist je dat de Thora altijd een diepere betekenis heeft? We kunnen de geschriften op verschillende manieren begrijpen.

Lindsay: Hoe dan?

Ezra: Amalek verscheen vlak nadat het volk klaagde over het gebrek aan water, en twijfelde aan hun besluit om Egypte te verlaten en God te volgen. Omwille van deze reden denken sommige rabbijnen dat Amalek onze innerlijke twijfel symboliseert. 'Het vernietigen van de herinnering aan Amalek' betekent volgens hen het vernietigen van onze twijfel aan God en onszelf!

Levi: Dus, Amalek is als een spiegel voor de slechte delen in ons?

Ezra: Dat denken ze! Maar dit 'slechte deel' kan veel verschillende dingen zijn, zoals 'het niet beschermen van de kwetsbaren', 'onverschilligheid', ... Amalek kan symbool staan voor al deze dingen!

Levi: Maar kan het niet ook een persoon zijn?

Ezra: Misschien. Denk je aan zelfverdediging? Sommige rabbijnen denken dat Amalek als volk enkel in het oude Israël bestond. Andere rabbijnen denken dan weer dat Amalek pas in de toekomst zal verschijnen.

Levi: Dit alles over een paar zinnen...

Ezra: Kijk om je heen. Er zijn evenveel manieren om de Thora te begrijpen, als er mensen zijn die hier naar Mozes staan te luisteren.

Ezra: Oké, ik denk dat het tijd voor ons is om te vertrekken. Jullie moeten naar school!

Levi: Hoe geraken we terug?

Ezra: Geen idee. Misschien heeft Bunim een idee!

Ezra, Levi en Lindsay lopen naar de bus en stappen in. De bus rijdt naar de bushalte.

4 EXT HEDEN BUSHALTE DAG

Levi en Lindsay stappen uit.

Levi: Dank u, rabbijn Ezr -.

Levi en Lindsay draaien zich om en zien dat ze alleen zijn. De bus en Ezra zijn verdwenen.

Lindsay: Dat was vreemd...

Levi: Ja, inderdaad... Kijk, het spijt me. Jou Amalek noemen was raar, ... maar het verandert niets aan het feit dat je ons als aliens behandelt.

Lindsay: Ik begrijp het. Het moet moeilijk zijn om je zo onwelkom te voelen... We hadden veel eerder moeten beginnen met praten.

2.7 BIBLIOGRAFIE

Klassieke Joodse exegeten

Abarbanel, Rabbi Isaac. *Selected Commentaries on the Torah: Shemos (Exodus)*. Volume 2. Translated by Rabbi Rav Israel Lazar. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015.

- *Selected Commentaries on the Torah: Devarim (Deuteronomy)*. Volume 5. Translated by Rabbi Rav Israel Lazar. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015.

Hirsch, Rabbi Samson Raphael. *The Pentateuch translated and explained by Samson Raphael Hirsch*. 5 volumes. Translated by Rabbi Isaac Levy. Gateshead: Judaica Press, 1982.

The Schottenstein Edition Sefer HaChinuch / Book of Mitzvos. Volume 10. New Jersey: Artscroll Mesorah Publications, 2016. Gebod 603.

Chassidische traditie

Jastro, Rabbi Marcus. *Avodat Yiśra'el*. Charleston: Nabu Press, 2010.

Rabbi Elimelech, of Lyzhensk. *Noam Elimelekh*. Translated by Tal Moshe Zwecker. Jeruzalem: Targum Press, 2008.

ha-Kohen, Rabbi Zadok, of Lublin. *Peri Tzadik*. Jerusalem: Machon Misamchei Lev, 1999.

Halachische traditie

Babad, Rabbi Yosef b. Moshe. *Minhat Hinukh*. 2. 213.

Danzig, Rabbi Avraham. *Hjaye Adam. Hilkhhot Megillah*. 155a

Joods Mysticisme

Matt, Daniel C., Hecker, Joel, Wolski, Nathan. *The Zohar: Pritzker Edition*. Stanford: Stanford University Press, 2018.

Secundaire literatuur

Brill, Alan. *Thinking God: The Mysticism of Rabbi Zadok of Lublin*. New York: Ktav Pub & Distributors Inc, 2003.

Ausloos, Hans. *Geweld, God, Bijbel*. Averbode: Uitgeverij Averbode, 2019.

Cohen, Yitshak. *The Unique Judicial Vision of Rabbi Meir Simcha of Dvinsk: Selected Discourses in Meshekh Hokhmah and Or Sameah*. Edited by Herbert Bassier. Translated by Meshulam Gotlieb. Boston: Academic University Press, 2016.

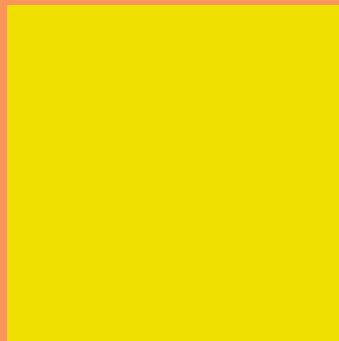
Harris, J. Michael. "DCT/SMU and the Commandment to Wipe out Amalek." In *Divine Command Ethics: Jewish and Christian perspective*, 134-150. London: Taylor & Francis Group, 2004. Taylor & Francis e-Library. <https://www.routledge.com/Divine-Command-Ethics-Jewish-and-Christian-Perspectives/Harris/p/book/9781138869769>

Rooze, Egbert. *Amalek: over geweld in het Oude Testament*. Kampen: Kok, 1997.

Sagi, Avi. "The Punishment of Amalek in Jewish Tradition: Coping with the Moral Problem." *The Harvard Theological Review* 87, no. 3 (1994): 323-46. Accessed April 1, 2020. www.jstor.org/stable/1509808.

De Nieuwe Bijbelvertaling. Haarlem: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2019

3

ONTMOETING MET DE
LEEFOMGEVING: SOCIALE EN
ECOLOGISCHE VRAAGSTUKKEN

MODULE DRIE

ONTMOETING MET DE LEEFOMGEVING: SOCIALE EN ECOLOGISCHE VRAAGSTUKKEN

3.1 INLEIDING

3.1.1 ALGEMENE INLEIDING

Deze handleiding is bedoeld als didactisch hulpkader voor leerkrachten of begeleiders om het volgende thema verder uit te werken: 'de ontmoeting met de leefomgeving: sociale en ecologische kwesties'. De leeftijdsgroep is 13-tot 15-jarigen. De handleiding geeft de kans aan de leerkracht of begeleider om op maat van de klasgroep dit thema uit te werken.

In 1966 gaf de historicus Lynn White, Jr. een toespraak voor de American Association for the Advancement of Science. Een jaar later werd die toespraak gepubliceerd als artikel. Whites artikel deed veel stof opwaaien. Dat is onder meer een gevolg van het ecologische vraagstuk dat op het voorplan trad in de jaren 1970. Volgens White ligt de joods-christelijke geloofsovertuiging namelijk aan de basis van de ecologische crisis. Die geloofsovertuiging stond wetenschappelijke kennis, technologische innovatie, en industrialisering een ongebreidelde vooruitgang toe, zonder aandacht voor mogelijke schade aan de natuur. Zonder die achteloze vooruitgangshouding, zegt White, zou de ecologische crisis niet bestaan. Om die stelling te verdedigen verwijst Lynn White naar Gen. 1:28:

En God zegende hen en God zei tegen hen: Wees vruchtbaar, word talrijk, vervul de aarde en onderwerp haar, en heers over de vissen van de zee, over de vogels in de lucht en over al de dieren die over de aarde kruipen!

G-d geeft aan Adam en Eva de opdracht om de Aarde te onderwerpen en te overheersen. De opvattingen dat de mens boven de natuur staat, en dat er in de natuur zelf geen Goddelijke aanwezigheid meer is, zouden leiden tot despotisch gedrag. En dat leidt op zijn beurt tot de achteloze, nutteloze vernietiging van biodiversiteit en tot klimaatverandering.

Het essay van White maakte heel wat los bij religieuze groepen. Het christendom liet niet lang op zijn antwoord wachten. Ook het Jodendom had serieuze bedenkingen bij de argumenten van White. Het joodse antwoord op White verscheen in veel vormen. Zo zijn er organisaties als Jewcology, die het joodse geloof proberen te verzoenen met een ecologisch wereldbeeld. Ook wordt erop gewezen dat de Tenach concepten en geboden bevat die haaks staan op de mening van Lynn White, Jr. Deze module sluit zich bij de stelling aan dat de Tenach belangrijke richtingaanwijzers kan leveren voor een theologisch-ecologische oriëntatie.

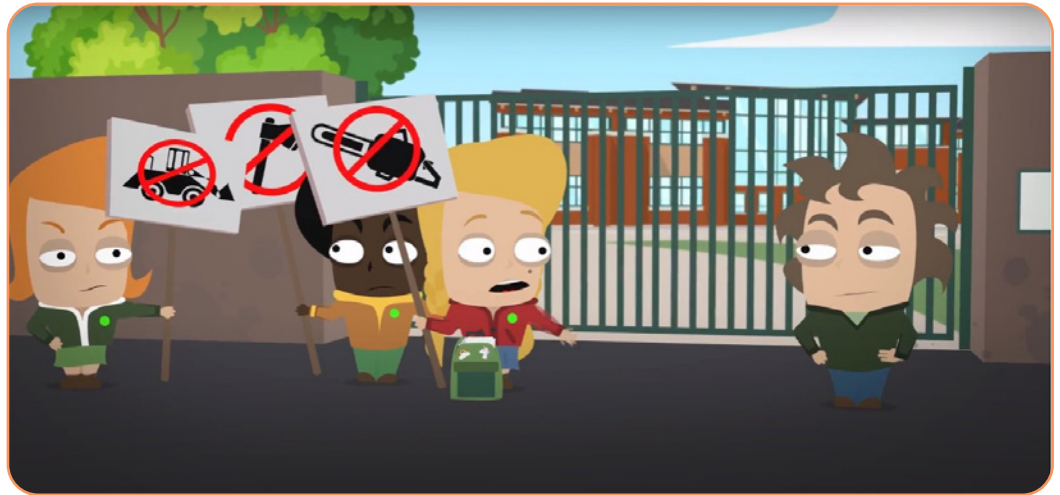
3.1.2 INHOUD HANDLEIDING

Een letterlijke lezing van de Tenach kan leiden tot geweld. Geweld valt hier in twee betekenissen te ontleden: op de horizontale as is er het geweld in naam van de natuur. Op de verticale as is er het geweld tegen de natuur. Deze module behandelt beide assen en nodigt uit tot reflectie over hun raakpunten.

Deze leerkrachtenhandleiding maakt een onderscheid tussen ‘basisleerstof’ en ‘verdiepende leerstof’. Elk hoofdstuk reikt didactische suggesties aan. De basisleerstof loopt parallel met de leerlingenhandleiding, maar biedt extra achtergrondinformatie en werkvormen aan. Het startpunt is een verhaal rond polarisatie gekoppeld aan ecologische vraagstukken. Nadien komt het onderwerp ‘geweld in naam van de natuur’ aan bod. De gekozen invalshoek voor dit onderdeel is het thema polarisatie. Ook dit thema is opgedeeld in een sectie basisleerstof en een sectie verdiepende leerstof. De sectie basisleerstof benadert op algemene wijze het thema polarisatie. Dit niveau is geschikt voor elke leeftijdsgroep. Het verdiepende onderdeel gaat dieper in op het fenomeen polarisatie, en de verschillen tussen polarisatie en conflicten. Omdat de stof hier complexer en (conceptueel) moeilijker kan zijn voor jongere leeftijdsgroepen, is besloten dit onderdeel als verdiepende leerstof te benaderen. Het staat de leerkracht of begeleider vrij om naar eigen goeddunken de stof te gebruiken.

Na polarisatie volgt het onderwerp ‘geweld tegen de natuur’. Dit onderdeel benaderen we vanuit het bal taschit-verbod. Dit verbod, te vertalen naar ‘niet vernietigen/verspillen’, is de aangewezen Thora-passage om de leerlingen te laten stilstaan bij de huidige klimaatproblematiek, en de daaraan gekoppelde sociale vraagstukken. De handleiding geeft de etymologische en symbolische achtergrond van het verbod, samen met verschillende interpretaties. Het laatste theoretisch hoofdstuk behandelt Catherine Chaliel, die een eigen interpretatie geeft aan de complexe verhouding tussen het Jodendom en de natuur.

3.2 KLIMAAT(PROTESTEN)

Afbeelding 3.1
De videoclip

3.2.1 EEN VERHAAL

Het beeldfragment toont een conflictsituatie op school. Ariella is een joods meisje dat op het avondnieuws leert over bosbranden in Australië. Om haar honger naar meer informatie te stillen, sluipt ze 's nachts naar een computer. Haar nachtelijke opzoekwerk brengt een opeenstapeling van ecologische crisissen aan het licht, terwijl een mysterieus bal taschit-verbod weerkaatst in haar ogen.

Op school krijgt ze verschrikkelijk nieuws te horen: de gemeenteraad en de schoolse raad van bestuur hebben besloten een stuk nabijgelegen bos om te kappen. Er is al jarenlang een tekort aan parkeerplaatsen. Ariella besluit dat plan aan te vechten en richt een protestbeweging op. Die beweging zaait echter al snel verdeeldheid. Wat vertrok vanuit nobele intenties, dreigt uit te monden in een conflict. Wat is de rol van het mysterieuze bal taschit-verbod in dit alles? En wat zou dit verbod kunnen betekenen?

3.2.2 DISCUSSIE

Dit onderdeel is optioneel.

Bespreek het beeldfragment klassikaal met de leerlingen: wat hebben ze gezien?

Mogelijke vragen rond voorlopige kennis en persoonlijke reflectie:

- Herkennen de leerlingen het gevoel van Ariella (het meisje)?
- Zouden de leerlingen mee protesteren met Ariella?
- Vinden de leerlingen dat Ariella te ver ging met haar acties?

- Is het vernietigen of aantasten van eigendom, bijvoorbeeld door middel van graffiti, toegestaan in sommige gevallen? Waarom?
- Welke associaties roept het protest van de leerlingen op? Herkennen de leerlingen in het echte leven gelijkaardige situaties?
- Herkennen de leerlingen een paar van de 'ecologische rampen' die Ariella op het internet vond?
- Ervaren de leerlingen de klimaatproblematiek ook als 'probleem'?
- Wat is, volgens de leerlingen, de positie van het Jodendom in het klimaatdebat? Is er volgens hen zelfs zo een 'positie'? Dragen joden een verantwoordelijkheid, en moeten ze iets doen?

Figure 3.2
Source: © ystewart
henderson / Adobe Stock

3.3 POLARISATIE

Dit onderdeel is **basisleerstof**.

3.3.1 GENERAL

Mensen hebben over veel onderwerpen een verschillende mening. Een meningsverschil is eigen aan communicatie en is op zich niet problematisch. Ook in onze samenleving zijn er onderwerpen waarover (groepen van) mensen van mening verschillen. Het wordt pas moeilijk wanneer deze verschillende meningen en visies tot conflicten leiden, of wanneer bepaalde (groepen van) mensen persoonlijk worden aangevallen.

Wanneer groepen tegenover elkaar staan en de **tegenstellingen** tussen deze groepen steeds groter worden, spreken we van polarisatie. De twee groepen staan als 'tegengestelde polen' tegenover elkaar. De term 'polarisatie' lijkt de laatste jaren steeds vaker op te duiken. Men spreekt over toenemende polarisatie tussen bepaalde groepen in de samenleving, of politici die gebruik maken van polariserende uitspraken en op die manier doelbewust mensen tegen elkaar willen opzetten. Dit om hun eigen aanhang te vergroten of de aandacht af te leiden van andere maatschappelijke problemen.

Polarisatie is niet altijd negatief. Verschillende standpunten, dynamieken van polarisatie, botsende meningen kunnen voor een samenleving van belang zijn. Het zorgt voor een open debat, om eventuele mistoestanden aan te klagen of maatschappelijke veranderingen door te voeren. Maar wanneer enkel nog de radicale standpunten worden gehoord, en de gematigde stemmen in het debat verdwijnen, kunnen mensen zich gedwongen voelen om één van beide kanten te kiezen. De maatschappij kan sterk verdeeld worden. Er is geen aandacht meer voor nuance.

Een te sterk doorgedreven polarisatieproces kan ook omschreven worden als een doorgedreven **wij-zij-denken**. Groepen van mensen worden op die manier lijnrecht tegenover elkaar geplaatst. Voorbeelden van zo'n groepen zijn groepen op basis van etnische, culturele of religieuze verschillen; arm versus rijk, het volk versus de elite, politiek rechts versus politiek links, mannen versus vrouwen, overheid versus burgers, enzovoort. Polarisation kan escaleren en op die manier leiden tot conflict, agressie, geweld en zelfs oorlog. Het dieperliggend onderscheid tussen conflict en polarisatie wordt in het verdiepend onderdeel van dit hoofdstuk behandeld.

Ook het **klimaatdebat** mondt vaak uit in polarisatie. Dit onderdeel nodigt de leerlingen uit om over het fenomeen klimaatprotesten te reflecteren. De 'klimaatmarsen' zijn een brandend actueel thema. Toch roepen ze ook veel vragen op. Wanneer gaat het protest te ver?

Leiden protesten tot meer polarisatie? Is protesteren altijd de juiste manier om tot oplossingen te komen?

Volgens de Nederlandse filosoof Bart Brandsma is het belangrijk polarisatie te onderscheiden van conflict.

Een **conflict** ligt voor de hand. Er ontstaat een probleem en rondom dat probleem zijn er verschillende 'probleemeigenaren'. Voor de één staat 'dit' op het spel, voor de ander 'dat'. Deze verschillen zijn 'belangenconflicten': verschillende probleemeigenaren hebben verschillende belangen. Voor een deel zijn die gebaseerd op rationaliteit. De achtergronden, de motieven, zijn gemakkelijker te traceren, en zo ook de stappen. Daarom is een constructief gesprek een goede methode om conflicten aan te pakken. Een gesprek kan de verschillende belangen verhelderen, een plaats geven en een rationele oplossing bieden.

Polarisatie is complex. Het is moeilijker om de probleemeigenaren te identificeren, de mensen die eigenaar zijn van het conflict. Bovendien zijn motivaties moeilijker te traceren. Er zit een grote wereld achter de acties van mensen, waarin gevoel en irrationaliteit een belangrijke rol spelen. Daarom is een constructief gesprek veel minder effectief: je krijgt zogeheten 'nepgesprekken'. Wat nodig is, zegt Brandsma, is sterk leiderschap. Een sterke leider kan, met de juiste houding en toon, de echte zorgen erkennen en tegelijkertijd wijzen op de echte problemen in het debat. Een leider moet niet onverschillig en neutraal blijven, maar een inclusieve houding aannemen. En aangezien polarisatie een wij-zij-denken is, moet een leider in staat zijn een stem te geven aan het midden: de groep twijfelende, onverschillige en neutrale mensen.

Het verhaal aan het begin van de les laat ons een conflict zien, als gevolg van klimaatverandering die leidt tot polarisatie! Er is een 'wij vs. zij' dynamiek, zeer emotioneel belichaamd door de personages Ariella en Levi. Bij het probleem zijn er duidelijke 'probleemeigenaars' aan te wijzen, die het probleem verschillend begrijpen, met duidelijke 'belangenconflicten'. Het schoolbestuur erkent het probleem van een parkeertekort en wil dat aanpakken. Ariella ziet een klimaatprobleem en vindt dit belangrijker. Het probleem escaleert niet te erg en de schooldirecteur slaagt erin het conflict met een constructief gesprek te ontmantelen. Hij biedt een rationele oplossing aan, die iedereen rationeel aanvaardt.

3.3.2 DIDACTISCHE SUGGESTIES

Op school, in de media, bij politici, tussen bepaalde groepen in de samenleving; dagelijks worden we geconfronteerd met wij-zij denken.

OPDRACHT. De leerlingen worden in groepen verdeeld (of klassikaal) en krijgen elk een krantenartikel van, of zoeken zelfstandig naar een krantenartikel rond klimaatprotesten. De leerlingen analyseren het artikel aan de hand van de volgende vragen.

- Welk conflict komt in het artikel naar voren?
- Welke twee polen staan tegenover elkaar?
- Komen beide kanten van het verhaal aan bod of komt één perspectief meer naar voren in het artikel?
- Wat vind je zelf van deze berichtgeving?
- Ben je het eens met de klimaatprotesters? Waarom wel/waarom niet?

De analyse van het artikel kan dan worden herwerkt en aan de klas worden gepresenteerd.

Afbeelding 3.3
De videoclip

OPDRACHT. Het verhaal aan het begin van deze module toont ons hoe Ariella, gefrustreerd met de beslissing van de school om een stuk bos te kappen, een protestgroep op poten zet. Aan de hand van dit verhaal kunnen leerlingen reflecteren over het thema polarisatie..

- Vinden ze dat Ariella polariseert? Doet Ariella aan een 'wij vs. zij-denken'?
- Hoe toont die polarisatie zich? Zijn er concrete acties die op polarisatie wijzen?
- Hoe zouden zij het boskappingsprobleem aanpakken?
- Begrijpen ze de reactie van Levi? Zouden zij ook terughoudend zijn?
- De schooldirecteur grijpt in en nodigt Ariella en Levi uit voor een gesprek. Depolariseert hij? Is dit een succesvolle manier van depolariseren?
- Op welke manieren kunnen we depolariseren?
- Kan er ook niet-polariserend actie gevoerd worden? Hoe zou niet-polariserend protest eruit kunnen zien?

3.3.3 POLARISATIE OF CONFLICT: VERDIEPING ONDERDEEL

De Nederlandse filosoof Bart Brandsma heeft veel werk verricht rond het thema polarisatie. Hij ontwikkelde een schema dat de interne dynamieken van polarisatie blootlegt. In deze sectie bespreken we dit schema.

3.3.3.1 ALGEMEEN

De drie basiswetten van polarisatie.

1. Polarisation is een **gedachtenconstructie**. Op basis van identiteitskenmerken worden tegenstellingen in groepen mensen tot stand gebracht. Man vs. vrouw, links vs. rechts, etc
2. Polarisation heeft als brandstof uitspraken over de **identiteit van de tegenpolen**. 'Zij willen het niet snappen', of 'zij willen enkel maar kwaad doen'.
3. Polarisation is een **gevoelsdynamiek**. Adresseren wat er emotioneel meespeelt is minstens even belangrijk als betogen, argumenteren, en feiten ophalen. Over de identiteit van de ander spreken is maar zelden echt feitelijk.

De vijf hoofdrolspelers

1. **Pushers** zijn de zichtbaarste groep. Dit zijn de mensen die het debat opzoeken en aanwakkeren, steeds extreme uitspraken durven doen en druk uitoefenen op mensen in het midden om een kant te kiezen. Elke pusher zit vast in het eigen gelijk en denkt de waarheid absoluut in pacht te hebben.
2. **Joiners** zijn iets minder zichtbaar. Dit zijn de volgelingen van de pushers. Ze verdedigen en steunen de pushers, maar kunnen gemakkelijker weer naar het midden terug.
3. **Het stille midden** is niet zichtbaar. Dit is de groep mensen die de druk voelen om een kant te kiezen, maar vaak weerhouden blijven van dat te doen.
4. **Bruggenbouwers** proberen zich boven de polen te stellen, om te verbinden, begrip te creëren, en zo de polarisation op te heffen. Dit kan echter vaak de polarisation in de hand werken.
5. De **zondebok** is het slachtoffer van een verregaande polarisation. Zij worden als de schuldigen van een probleem aangesteld en hebben vaak geen verweer tegen een maalstroom aan verwijten. Zowel de bruggenbouwer als het stille midden kunnen in deze positie belanden

Vier game changers voor depolarisatie

1. Verander de **doelgroep**. In de plaats van de polen te bestrijden, versterk je beter het midden.
2. Verander het **onderwerp**. In de plaats van over de identiteit van anderen te spreken, plaats je de agenda van het midden op de voorgrond.
3. Verander van **positie**. Sta niet boven de partijen, maar vind een geloofwaardige positie in het midden.
4. Verander de **toon**. Evalueer niet door te spreken in termen van goed of fout, gelijk of ongelijk, maar adresseer de gevoelsdynamieken binnen het debat.

3.3.3.2 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. De leerlingen kunnen de volgende vragen, klassikaal of door middel van een paper, beantwoorden:

- Denk je dat het gesprek van de schooldirecteur depolariserend is of enkel het conflict ontmijnt? Gaat zo een gesprek altijd helpen depolariseren?
- Beschrijf de toon/houding van de drie hoofdpersonages Ariella, Levi en de schooldirecteur.
- Denk je dat Ariella steeds verder zou gaan in haar bestrijding van klimaatproblemen?
- Past de schooldirecteur de vier game changers goed toe? Welke wel/niet?
- Herken je de vijf hoofdrollen in het verhaal?
- Wat wordt bedoeld met de stelling: 'polarisatie is een gedachtenconstructie'? Leg in je eigen woorden uit.
- Kan je voorbeelden geven van uitspraken over de identiteit van de ander in situaties van polarisatie? De voorbeelden mogen uit persoonlijke ervaring komen.

3.4 HET BAL TASCHIT-VERBOD

Dit onderdeel is **basisleerstof**.

3.4.1 ALGEMEEN

De milieukwestie stelt belangrijke vragen over de relatie tussen mens en natuur. Wat is de rol van de mens met betrekking tot de natuur? Het antwoord op die vraag is een belangrijk puzzelstukje om de ontmoeting tussen mens en natuur in kaart te brengen. We kunnen binnen de joodse traditie op zijn minst twee opties onderscheiden: de mens kan zich gedragen als despoot of als zorgdrager.

De spanning tussen die twee komt duidelijk naar voren in het verhaal van de Tuin van Eden. G-d schept Adam en Eva en geeft hen instructies hoe zich te gedragen tegenover de natuurlijke leefwereld.

GEN. 1:27-28

[27] En God schiep de mens naar Zijn beeld; naar het beeld van G-d schiep Hij hem; mannelijk en vrouwelijk schiep Hij hen.

[28] En God zegende hen en God zei tegen hen: Wees vruchtbaar, word talrijk, vervul de aarde en onderwerp haar, en heers over de vissen van de zee, over de vogels in de lucht en over al de dieren die over de aarde kruipen!

GEN. 2:15

[15] God, de Heer, bracht de mens dus in de tuin van Eden, om die te bewerken en erover te waken.

Beide passages gebruiken verschillende werkwoorden om het handelen van Adam en Eva te omschrijven. In de eerste passage moeten Adam en Eva de aarde 'vervullen', haar 'onderwerpen', en 'overheersen'. Wat in deze passage naar voren komt is 'despotisch gedrag'. Een despoot is een alleenheerser die, zonder achting voor het bestaan van zijn onderdanen, zijn rijk overheerst. Hier zien we de beschuldigende vinger van Lynn White, Jr. opdoemen.

In de tweede passage lijken Adam en Eva echter een andere rol toebedeeld te krijgen. Opnieuw is dat gekoppeld aan andere werkwoorden: ze moeten de aarde 'bewerken' en over haar 'waken'.

Adam en Eva zorgen immers voor de natuur in de naam van G-d. In de eerste passage lijkt de natuur dus het eigendom van de mens, om er zorgeloos mee om te springen. In de tweede passage wordt de mens er echter aan herinnerd dat uiteindelijk alles de creatie, en het eigendom, van G-d is. Dat relateert het belang van onze positie.

Afbeelding 3.4
Bron: © ystewart
henderson / Adobe Stock

3.4.2 DE BAL TASCHIT- PASSAGE

Een letterlijke lezing van de Tenach kan leiden tot geweld. Indien we letterlijk lezen, zoals Lynn White, Jr. doet, kunnen we tot de conclusie komen dat de ongebreidelde vernietiging van de natuur toegestaan is. De Tenach geeft echter een complexere verhouding tot de natuur weer. Veel joods-ecologische groepen en individuen wijzen erop dat de Tenach ook instaat voor de bescherming van de natuur. In dat geval wordt er het meest verwezen naar een bepaalde passage, een verbod: bal taschit.

In dit onderdeel komt eerst de passage aan bod zoals we die zonder context in de Thora lezen. Nadien buigen we ons over haar symbolische en etymologische achtergronden. Daaropvolgend schuiven we enkele interpretatiemogelijkheden naar voren. We sluiten dit onderdeel af met enkele didactische suggesties.

BAL TASCHIT - DEUT. 20:19-20

[19] Als u een stad langdurig moet belegeren, mag u haar boomgaarden niet vernietigen. Laat de bijl rusten en laat de bomen staan, want u moet er zelf van eten, en bovendien: is een boom soms een mens, dat u tegen hem moet strijden?

[20] Alleen de bomen waarvan u weet dat ze geen vruchten geven, mag u vernietigen of omhakken om ze te gebruiken voor de belegering van de stad waarmee u in oorlog bent.

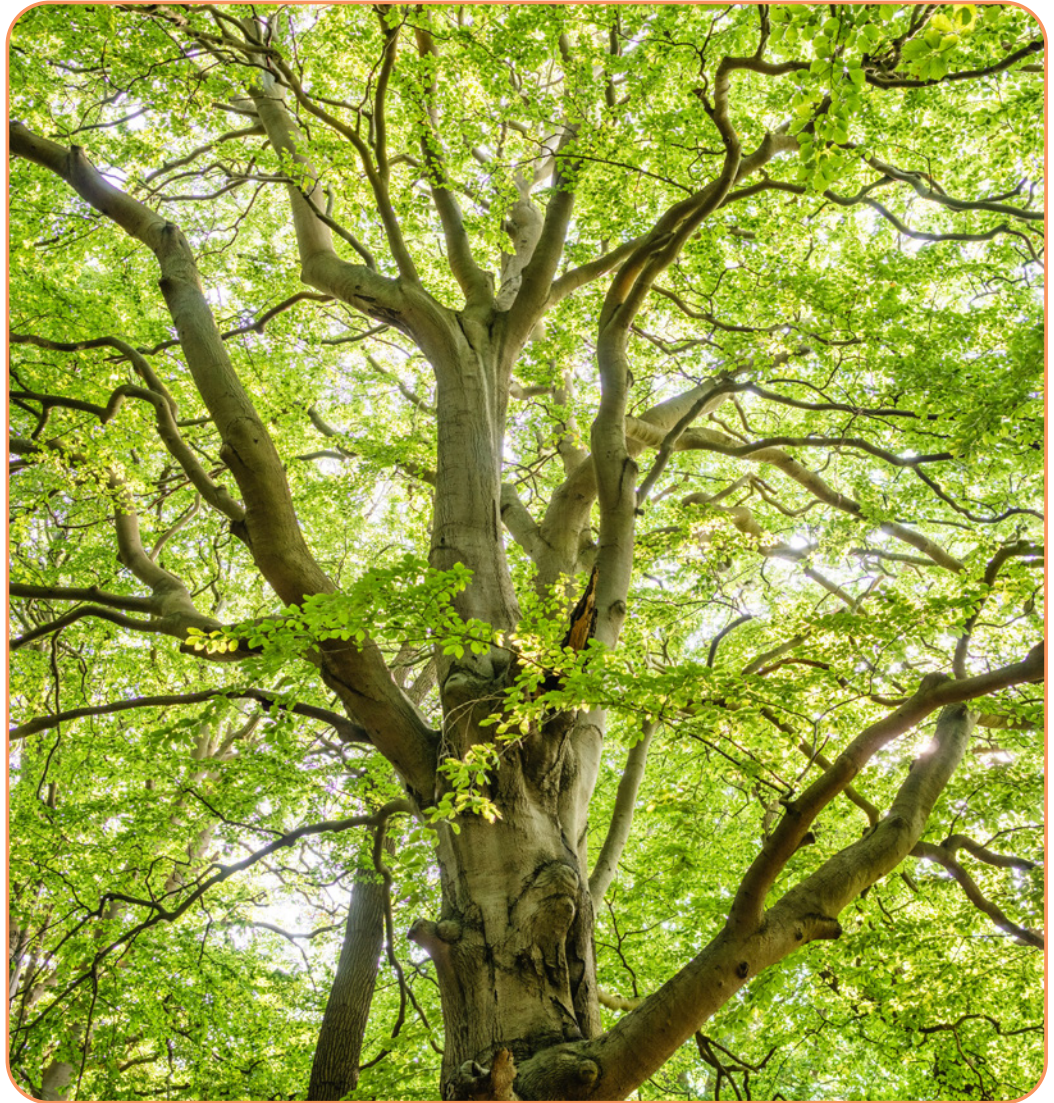
3.4.3 ETYMOLOGIE EN SYMBOLIEK

Het werkwoord '(niet) vernietigen' is afgeleid van de Bijbels Hebreeuwse wortel sh.h.t. [vernietig]. Dat woord, *schachat*, is synoniem aan het woord *kilkul*, dat bederven of corrumperen betekent. Modern Hebreeuws vertaalt *schachat* naar: bederven, kwetsen, verspillen; vernietigen; zondigen; corrupt handelen; vermoorden.

Het woord 'vernietigen' dienen we dus in brede zin te begrijpen, en is sterk verwant aan de notie van 'verspilling'!

De passage rept over 'boomgaarden'. Veel Rabbijnen gebruikten in de plaats de vertaling 'bomen van het veld'. Die nadruk op het veld, of sadeh, is opvallend. Het veld staat symbool voor alles wat zorg vraagt vooraleer het vruchten kan afwerpen. Ook het symbool van de boom is niet toevallig. Een boom draagt, binnen de joodse intellectuele geschiedenis, erg veel betekenis. Een boom kan symbool staan voor de natuur die het leven mogelijk maakt door zijn functie in de planetaire zuurstofuitwisseling. Een boom kan ook symbool staan voor groei en ontwikkeling.

Bomen blijven immers gedurende hun hele leven groeien, en blijven het vermogen behouden vruchten te produceren. Ten laatste kan de boom ook symbool staan voor de spiritueel verheven mens, zoals de Thora geleerde of Tzaddik.

Afbeelding 3.5
Bron: © Felix Mitterm /
Pexels

3.4.3 INTERPRETATIE VAN HET BAL TASCHIT- VERBOD

De betekenis van de Tenach ligt niet altijd voor de hand. De Tenach is ontstaan in een wereld die erg verschilt van de huidige. Dat bemoeilijkt het begrijpen en interpreteren. Toch is de Tenach rijk aan betekenis. Niet voor niets heeft volgens een joods gezegde de Thora zeventig gezichten. Rabbijnen hebben verschillende interpretatietechnieken ontwikkeld om al die betekenissen te ontcijferen.

3.4.3.1 HOE INTERPRETEREN? KAL V'HOMER!

Een van die interpretatietechnieken is kal v'homer. Dat betekent letterlijk: 'van moeilijk naar gemakkelijk'. Geboden en verboden vinden we in de Tenach vaak terug in erg specifieke situaties. Kal v'homer toont ons hoe we uit een minder waarschijnlijke situatie iets kunnen afleiden voor een meer waarschijnlijke situatie. Of in andere woorden: wat zegt een specifiek geval ons over hoe ons te gedragen in het algemeen?

Het Hebreeuws Bijbelse verbod bal taschit verbiedt om, ten tijde van oorlog, boomgaarden (fruitbomen) neer te kappen om hout te verzamelen voor een belegering. We merkten reeds op dat het beeld van de 'fruitbomen' niet toevallig gekozen is. Ze zijn vooral belangrijk als symbool voor de natuurlijke omgeving, het systeem dat (menselijk) leven mogelijk maakt. Rabbijnen zijn dan ook het verbod in bredere zin gaan toepassen, waardoor het toepassing kreeg op allerlei nuttige materialen, objecten, en bronnen voor de mens, en zelfs op het menselijk lichaam. Die beweging, van een uitzonderlijke, specifieke situatie naar een algemene situatie, is kal v'homer.

3.4.3.2 BAL TASCHIT: EEN NUTSAFWEGING

Keith Wolff heeft in zijn boek *Bal Tashchit: The Jewish Prohibition against Needless Destruction* de rabbijnse interpretaties van het bal taschit-verbod onderzocht. Hij komt tot de conclusie dat bal taschit de natuur beschermt, maar niet onvoorwaardelijk. Er is altijd sprake van een afweging. **Het verbod is dus gradueel, niet absoluut!** De focus ligt, in de eerste plaats, op wat iets potentieel oplevert, niet op het bestaan ervan op zich.

Des te meer iets van nut is, of profijt oplevert, des te meer bescherming het geniet. Het menselijk leven, het lichaam en de gezondheid, genieten daarbij het meest bescherming. Nadien volgen objecten die meermalig van nut zijn, en ten laatste volgen de objecten die enkel een keer van nut zijn. Een appelboom geeft meerdere appels, terwijl eenzelfde appel maar eenmalig te consumeren is. Dit houdt ook in dat, des te meer kennis de mensheid bezit over het natuurlijk milieu, en dus van het nut dat het natuurlijk milieu, des te groter de reikwijdte van het verbod.

3.4.3.3 BAL TASCHIT: VOORBIJ DE NUTSAFWEGING

Met de vorige, breed verspreide interpretatie van bal taschit stuiten we echter op een probleem: de gerichtheid op profijt of nut kan erg snel omslaan in een gerichtheid op winst an sich. Wanneer alles draait om een nutsafweging, vergeten we het fundamentele respect voor elk leven. Zo een denken offert duurzaamheid op op het altaar van winst.

Hedendaagse rabbijnen zijn het niet altijd eens met deze bal tashit-interpretatie. Zij wijzen erop dat pas latere rabbijnen de focus begonnen te leggen op het potentieel profijt. De Thora, zo stellen zij, verdedigt in zijn geheel een andere ethos:

“Wat door de vorige rabbijnse interpretatie van bal taschit over het hoofd is gezien, is dat de regel die in de Thora is gegeven zowel letterlijk als fundamenteel over duurzaamheid gaat – over wat je ondersteunt [sustainability – about what sustains you].

[...]

Indien we echter de geest van de Thora incorporeren, geraken we ver voorbij zulke utilitaristische metingen. De Thora beschermt niet enkel de bomen wanneer het zegt, “is een boom soms een mens, dat u tegen hem moet strijden?” Het schrijft een soort subjectiviteit aan hen toe.

Meer dan dit is de diepste Thora richtlijn dat we elk leven moeten respecteren. Die geest wordt op veel manieren uitgedrukt – waaronder niet enkel in bal taschit, maar ook het begraven van het bloed/de ziel van een wild, geslacht dier, nooit bloed consumeren, dat de levenskracht representeert, nooit melk combineren, de bron van het leven, met vlees. Het leven – al het leven, is het doel van de Creatie.”

- Rabbijn David Seidenberg, eigen vertaling en cursivering

3.4.4 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. Deze module vermeldt de term ‘despotisme’: het gedrag van een heerser die puur uit zelfinteresse, zonder achting over zijn of haar onderdanen uit zelfinteresse, heerst. Deze definitie maakt duidelijk dat het een politieke term is, maar de term kan ook metaforisch slaan op elk gedrag dat achteloos met iets omspringt, mogelijks met destructieve gevolgen. Op die manier kunnen we ook met de natuur omspringen.

Samen met de leerlingen kan nagedacht worden over achteloos gedrag. Klassikaal, eventueel door middel van een mindmap, kunnen voorbeelden opgesomd worden van achteloos omspringen met de natuur.

- Is er volgens de leerlingen soms sprake van een despotische omgang met de natuur in de wereld? Zien ze dat soms ook in hun omgeving.
- Vertonen ze zelf soms despotisme met betrekking tot de natuur? Zo ja, op welke manier?

OPDRACHT. Laat de leerlingen eerst deze Talmoedpassage lezen die het bal taschit-verbod behandelt en nadien de vraag beantwoorden. Hoe past de Babylonische Talmoed het kal v’homer principe toe?

DE TALMOEDPASSAGE – KIDDUSHIN 32A

Eenieder die vaten breekt of kledingstukken verscheurt, een gebouw vernietigt, een fontein dicht, of eten bederft is schuldig aan het overtreden van het bal taschit-verbod.

Moeilijk: voor een belegering is hout broodnodig, en toch mag je niet zomaar fruitbomen kappen.

Gemakkelijk: in alledaagse situaties kan je gemakkelijk objecten of voedsel vernietigen, dus mag je het zeker niet doen.

OPDRACHT. Laat de leerlingen op basis van het artikel van rabbijn David Seidenberg de volgende vragen beantwoorden, of opdrachten uitvoeren. Indien het zelfstandig doornemen van het artikel te moeilijk blijkt, staat het de leerkracht vrij het artikel eerst klassikaal te overlopen, om nadien de leerlingen van dichterbij te begeleiden.

Rabbijn David Seidenberg schrijft: “De Thora beschermt niet enkel de bomen wanneer het zegt, “is de boom van het veld een persoon, die voor je verschijnt in een belegering?” Het schrijft ook een soort **subjectiviteit** aan hen toe.”

- Denk met de leerlingen na over wat Seidenberg bedoelt met ‘subjectiviteit van bomen’. Laat de leerlingen opzoekwerk verrichten rond de term ‘subjectiviteit’ en het zelfstandig leren.
- Hebben bomen evenveel recht op leven als mensen, of zijn ze ‘minder belangrijk’?

OPDRACHT. David Seidenberg schrijft: “Meer dan dit alles, is de diepste richtlijn van de Thora dat we elk leven moeten respecteren. Die geest toont zich op zoveel verschillende manieren – waaronder niet enkel in bal taschit, maar ook in het begraven van het bloed/de ziel van een wild geslacht dier, nooit bloed eten, dat de levenskracht representeert, nooit melk combineren, de bron van het leven, met vlees. Leven – al het leven – is het doel van de Creatie.”

- Laat de leerlingen markeren/onderlijnen wat ze niet begrijpen, en daar vragen over stellen.
- Laat de leerlingen de besproken Tenachelementen opzoeken en bespreken.
- Wat voelen de leerlingen bij deze passage?
- Op welke manieren proberen de leerlingen respect te tonen voor elk leven, voor alle aspecten van de Creatie?

OPDRACHT. De leerlingen kunnen de volgende vragen beantwoorden.

- **Waar gaat de bal taschit-passage letterlijk over?**

Het vernietigen van fruitbomen (boomgaarden), tijdens een belegering in tijden van oorlog.

- **Wat betekent bal taschit? Kan je het etymologisch linken aan andere woorden?**

Bal taschit betekent letterlijk ‘niet vernietigen’, en is afkomstig van de etymologische wortel sh.h.t., wat gelinkt is aan het woord voor corrumperen: kilkul. Vernietigen is dus gelinkt aan verspillen!

- **Is bal taschit een positief of negatief gebod?**

Het is een negatief gebod, ofwel verbod, aangezien het bepaald gedrag verbiedt.

- **Leg het kal v’homer principe in je eigen woorden uit.**

Kal v’homer betekent van ‘moeilijk naar gemakkelijk’ of van ‘uitzonderlijk naar waarschijnlijk’. Indien een bepaald gebod al telt in uitzonderlijke situaties, telt het zeker in alledaagse, meer voorkomende situaties.

3.5 CATHERINE CHALIER: IN HET SPOOR VAN DE HEER

Dit onderdeel is **verdiepende leerstof**.

3.5.1 ALGEMEEN

Het bal taschit-verbod leert ons op een utilitaristische wijze om te gaan met de natuur. De vraag die daarbij centraal staat is: wat levert het meeste goed/nut/profijt op? Zoals hierboven weergegeven, geldt voor rabbijnen de gezondheid van de mens als het hoogste goed. Toch kunnen we de relatie tussen het Jodendom en de natuur ook anders benaderen. Catherine Chaliel, een joodse filosofe, formuleert een verhouding tot de natuur die zich afzet van een maximalisatie van profijt of 'nutsafweging'. Haar centrale uitgangspunt is dat de natuur door dezelfde scheppingsadem aangeraakt is als de mens. Daardoor hebben de mens en de natuur een gemeenschappelijke bestemming. Ook Chaliel vertrekt dus vanuit het verbond tussen G-d en mens.

Volgens Chaliel dient G-d zich aan als een Spoor in de natuur. Dat betekent niet dat G-d in de natuur bestaat. Door de scheppingsdaad separeert Hij Zichzelf van de wereld, en staat Hij erboven. De glorie van G-d is in dat opzicht net dat Hij iemand in de wereld plaatste die Hem daarin kan zoeken, en Hem kan beantwoorden. De taak van de mens bestaat er dus in om de Sporen van G-d uit te pluizen en hun betekenis terug tot leven te wekken. Dat betekent dat we alle wezens en de mens vanuit hetzelfde perspectief bekijken: als creatie die fundamenteel naar G-d, de Schepper, verwijst.

Dit perspectief vraagt de juiste ingesteldheid. Ten eerste mogen we niet opgeslokt worden door onze eigen, egoïstische interesses. Tegenover zelf-interesse plaatst Chaliel ingetogenheid en des-interesse; de contemplatie op de natuur tilt ons boven onze eigen, particuliere interesses uit, en doet ons stilstaan bij iets buiten onszelf. Ten tweede moet de natuur gelezen worden als een 'Boek' dat we moeten interpreteren om Hem te kennen. De Schepper van de natuur en de Schenker van de Thora is immers één en dezelfde G-d. Het is net het de Tenach die de opdracht geeft de natuur te bekijken als het werk van G-d, waarin Hij zijn sporen achterliet. De natuur is evenzeer een raadsel dat om interpretatie vraagt; de waarheid die eruit opschiet is evenzeer een openbaring van het Woord van G-d.

Heel dit perspectief leidt ons tot een nieuwe betekenis van de notie 'onderwerpen'. In het boek van Genesis lezen we hoe Adam en Eva de opdracht krijgen de natuur te onderwerpen, en erover te heersen als despoot. Volgens Chaliel dienen we dit 'onderwerpen' net niet op te vatten als een mishandelen, exploiteren, of reduceren tot een nutsafweging. Wat het wel betekent is dat we het Spoor van de schepping terugvinden in wat we beheersen en cultiveren. Die herkenning herinnert ons eraan dat deze wereld niet het eigendom is van de mens. G-d plaatste Adam en Eva in de tuin van Eden om ervoor te zorgen in Zijn naam.

3.5.2 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. De volgende vragen kunnen aan de leerlingen gesteld worden.

- **Wat is jouw mening over de interpretatie van Chalier?**

Open reflectievraag.

- **Juist of fout: Volgens Chalier zijn De Sporen van G-d het bewijs dat G-d Zich in de natuur bevindt.**

Fout. Als jood gelooft Chalier dat G-d transcendent is aan de natuur. De Sporen zijn een bewijs dat de natuur de Creatie is van G-d.

- **Leg in je eigen woorden het verschil tussen Chaliers interpretatie en de nutsafweging-interpretatie uit.**

Chalier hecht veel belang aan des-interesse, de gerichtheid op iets buiten ons in de plaats van op onze eigen interesses, om op een correcte wijze de natuur te ervaren. Een correcte natuurervaring erkent de natuur immers als element van de Creatie. Het gaat er dus niet om de natuur te benaderen als systeem dat we kunnen uitbuiten, maar haar gedeelde bestemming met de mens te erkennen.

- **Zijn er overeenkomsten tussen de interpretatie van Catherine Chalier en die van rabbijn David Seidenberg?**

Ze complementeren elkaar in hun poging weg te gaan van een quasi-economische winstmaximalisatie met betrekking tot de natuur. Een juiste joodse houding, volgens hen, benadert de natuur als iets dat van waarde is op zichzelf.

3.6 DE KLIMAATPROBLEMATIEK

Dit onderdeel is **verdiepende leerstof**.

3.6.1 ALGEMEEN

De grote meerderheid van de wetenschappelijke gemeenschap is het er over eens dat we ons steeds dieper in een klimaatcrisis bevinden. De grootste dooddoeners zijn een dalende biodiversiteit en een stijgende gemiddelde temperatuur van de aarde.

De opwarming van de aarde kan schadelijke gevolgen hebben voor veel ecosystemen: hittegolven, extreme droogte, steeds heftigere orkanen, ernstige overstromingen, enzovoort. Door het smelten van gletsjers kunnen de zeespiegels verder stijgen. Daarnaast kunnen de oceanen verwarmen en verzuren, wat effect zou hebben op de onderwaterwereld en watercyclus. Veranderingen in de waterwereld en -cyclus hebben mogelijks invloed op de beschikbaarheid van water. Naast overstromingen kan er dus op sommige plaatsen een gebrek aan water ontstaan. Een gebrek aan zoetwater leidt in dat geval tot minder irrigatie, waardoor oogsten in hoeveelheid afnemen, met negatieve gevolgen voor veel gemeenschappen die afhankelijk zijn van deze oogsten.

De ecologische crisis heeft ook sociale repercussies. Enerzijds worden zwakkere bevolkingsgroepen getroffen door klimaatveranderingen, en anderzijds brengt de klimaatdiscussie steeds meer verharding en polarisering teweeg.

Een mogelijke oplossing is **duurzaamheid**. Duurzaamheid betekent dat systemen voor onbepaalde duur productief en divers blijven. Daarvoor moeten we zorgdragen voor de systemen die ons bestaan en onze persoonlijke ontplooiing verzekeren. De natuur, zoals we uit hierboven kunnen afleiden, is zo een systeem.

3.6.1 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. De leerlingen herlezen het artikel van rabbijn David Seidenberg of de sectie over Catherine Chaliel, en schrijven een korte paper als antwoord op een van de volgende vragen.

- Verbindt rabbijn David Seidenberg het bal tachit-verbod aan het concept duurzaamheid? Hoe doet hij dat? Is hij overtuigend?
- Is Catherine Chaliel's joodse natuurfilosofie gericht op duurzaamheid

OPDRACHT. Laat de leerlingen op het einde van de les in een zin of korte tekst neerschrijven wat ze geleerd hebben. Wat blijft hen bij? Wat vonden ze belangrijk? Gaan ze iets veranderen in hun leven? Gaan ze anderen aansporen, bv. familie, om mee te veranderen? Op het einde van de les geven ze hun zin of korte tekst af.

Afbeelding 3.6
Bron: © Gustavo Cruz /
Pexels

3.7 WOORDENLIJST

Consumptie

Consumptie is een ander woord voor verbruik, dat wijst op het gebruik van goederen en diensten.

Ecosysteem

Een ecosysteem is een ander woord voor een leefgemeenschap, waarin een verzameling soorten of organismen binnen een bepaald gebied in verhouding tot elkaar staan. Een ecosysteem is een onderdeel van het algemene natuurlijke milieu. Bekende voorbeelden van ecosystemen zijn bossen, meren, rivieren, enzovoort.

Migratie

Migratie duidt op de verplaatsing van een groep van de ene plaats naar de andere.

Nutsafweging of -calculus

Een nutsafweging probeert in een discussie vast te stellen wat het meeste 'nut' oplevert. Het woord nut betekent meer dan enkel bruikbaar, en moet dus in brede zin begrepen worden. Andere woorden voor nut zijn: goed, profijt, winst, en voordeel. Ook in ethische discussies kan er sprake zijn van een nutsafweging. Het goede wordt dan gelijkgesteld aan het meest nuttige. Bijvoorbeeld: wat maakt het grootst aantal mensen gelukkig, en het kleinst aantal mensen ongelukkig?

Soms spreekt men van een nuts calculus. Calculus is een andere term voor berekening. Een nuts calculus is dus een berekening, of afweging, van wat het meeste goed, nut, of profijt oplevert!

3.7 TRANSCRIPT VAN DE VIDEO

1 INT HUISKAMER NACHT

We zien een gezin in de huiskamer zitten. Ze kijken televisie. Er is een nieuwsreportage over de bosbranden in Australië. We zoomen in op het gezicht van het meisje dat geïntrigeerd kijkt.

Vader: Oei! Is het al zo laat? Tijd om naar bed te gaan, Ariella.

Ariella (verontwaardigd): Nee! Het werd net interessant!

Moeder: Je bleef al later op dan gewoonlijk. Morgen heb je school!

Vader (aansporend): Kom op, luister naar je moeder!

2 INT KAMER NACHT

Ariella gaat naar haar kamer. Ze ligt op bed, met haar ogen wijd open, naar het plafond te staren. Na een tijdje staat ze op en loopt naar de deur. Ze opent de deur voorzichtig en komt de hal binnen. Het is donker; iedereen is naar bed. Sluipend loopt ze door de hal. Ze gaat een andere deur binnen.

3 INT COMPUTERLOKAAL NACHT

Ariella neemt plaats achter een computer. Ze begint dingen op te zoeken als 'klimatsverandering' en 'opwarming van het klimaat.' De camera zoomt in op haar ogen terwijl we er steeds grotere beelden in gespiegeld zien, die allemaal milieurampen en klimaatstoringen uitbeelden. Door de beelden heen duiken de woorden 'bal taschit' op.

Leraar: Wakker worden!

De achtergrondscène verandert in die van een klaslokaal. Ariella, die lag in te dommelen, springt plotseling overeind. De klas lacht. Eén jongen, Levi, kijkt bezorgd.

Ariella: Het spijt me! Ik sliep niet!

Leraar: Ik begrijp dat de lessen saai kunnen zijn, maar probeer in ieder geval wakker te blijven.

Ariella: Zal ik doen! Sorry!

De schoolbel gaat.

Leraar: Goed, tijd voor een pauze!

4 EXTRA SPEELTUIN DAG

De kinderen lopen de klas uit, naar de speelplaats.

Levi: Waarom ben je zo moe?

Ariella: Ik ben de hele nacht op geweest. Er was een nieuwsbericht over die branden in Australië en...

Het gesprek wordt gedempt terwijl we een ander gesprek afluisteren.

Lindsay: Dat is jammer, moeten ze de bomen echt omhakken?

Ariella hoort het gesprek.

Ariella: Huh? Sorry, waar hebben jullie het over?

Lindsay: Ze zijn van plan om een deel van het bos naast school te kappen.

Ariella: Waarom? Hoe weet je dat?

Lindsay: Er is een probleem met het gebrek aan parkeerruimte. Mijn vader zit in het schoolbestuur. Ze werken samen met de gemeenteraad om een oplossing te vinden.

Ariella: En besluiten zomaar de bossen om te kappen?

Michael: Ik denk het wel...

Ariella: Dat kunnen we niet laten gebeuren. Ik heb een idee.

5 EXT SCHOOL ENTREE DAG

Levi komt aan op school. Een groep leerlingen zijn verzameld voor de schoolpoort, allemaal met borden omhoog. Levi herkent Ariella, die voor de groep staat en een petitie vasthoudt. Iedereen in de groep draagt groene badges.

Levi: Wat is hier aan de hand?

Ariella: We zijn aan het protesteren! Na het horen van de plannen van de school heb ik besloten om het heft in eigen handen te nemen. Ik heb een petitie gemaakt! En kijk, er hebben zich al tien mensen aangemeld!

Levi: Oh. Wat ga je hier nu mee doen?

Ariella: Naar de directeur sturen natuurlijk. En we hebben al een plan B gemaakt voor het geval hij niet wil luisteren.

Levi: Zoals wat?

Ariella: Hij zal de boodschap zeker krijgen als het op de schoolmuren geschilderd wordt... We hebben ook nog andere dingen gepland, maar dat kan ik je pas vertellen als je je hebt aangemeld en je groene badge hebt gekregen. Je wilt toch geen rode, of wel? Alsjeblieft.

Ariella houdt de petitie voor Levi.

Levi (aarzeland): Uhm... Ik weet het niet...

Ariella: Wat is er mis? Als Jood hoor je toch te weten hoe belangrijk dit is!

Levi: Waarom dat?

Ariella: De Tenach verbiedt duidelijk de vernietiging en verspilling van de natuur. Er is letterlijk een verbod genaamd bal taschit. Weet je eigenlijk wel wat dat betekent?

Directeur: Ik wel!

Ariella en Levi draaien zich verbaasd om. Ze zien een man in een pak die hun de maat neemt.

Directeur: Shalom!

Ariella en Levi: Shalom!

Ariella: Mijn excuses, ik had u niet gezien.

Directeur: Ik heb een idee: waarom komen jullie niet mee naar mijn kantoor? Laten we praten over deze kleine revolutie van jullie. Oké, iedereen! Tijd om naar jullie klaslokalen te gaan!

6 INT DIRECTEUR KANTOOR DAG

De directeur komt het schoolgebouw binnen, gevolgd door Levi en Ariella.

Directeur: Ga zitten. Jullie twee hadden nogal een interessante discussie. Willen jullie me vertellen wat er aan de hand is?

Ariella: We hoorden over de plannen van de school om de bomen te kappen. Als Joden kunnen we dat niet laten gebeuren. Het is verboden.

Directeur: Juist. Ik hoorde het beroemde 'bal taschit'-verbod. Wat kan je me daarover vertellen?

Ariella: Het is een bevel uit het boek Genesis dat betekent: 'Gij zult niet vernietigen'. Het is een negatief gebod omdat het je verbiedt iets te doen. In dit geval verbiedt het de school om het bos achteloos te vernielen.

Directeur: Ik begrijp het. Dan zal dit je misschien geruststellen: het schoolbestuur en de gemeenteraad zijn overeengekomen om een nieuwe bushalte te maken. Er zullen geen bomen worden gekapt.

Ariella: Oh, oké, dat is goed nieuws -

Directeur: Maar dat is niet het belangrijkste waar ik het over wil hebben. Waarom droegen sommige leerlingen groene badges, en anderen rode?

Ariella: Zodat we weten wie er aan onze kant staat...

Directeur: Waarom moest je kanten maken?

Ariella: Omdat het 'bal taschit'-verbod absoluut is! Het is vrij eenvoudig! Ik heb er veel over gelezen.

Directeur: Heb je ook de Thora-passage gelezen waarin het gebod verschijnt?

Ariella antwoordt niet. Dat heeft ze nooit gedaan.

De directeur opent een van de schuiven van zijn bureau en pakt er de Thora uit.

Directeur: Nu... Laat me eens kijken... "Als u een stad langdurig moet belegeren, mag u haar boomgaarden niet vernietigen. Laat de bijl rusten en laat de bomen staan, want u moet er zelf van eten, en bovendien: is een boom soms een mens dat u tegen hem moet strijden?"

Levi: Dus we mogen in tijden van oorlog geen bomen omhakken zolang ze nog nuttig zijn!

Ariella: Maar ze pasten het gebod ook op andere zaken toe...

Directeur: De Tenach kan veel dingen betekenen, en we kunnen discussiëren over deze verschillende betekenissen. Discussie en interpretatie zijn de manieren waarop we leren! Door protesteren kunnen we bepaalde zorgen uiten, en belangrijke vragen luid en duidelijk stellen, maar laten we ons nog niet tegen elkaar keren.

Ariella: Oké... Ik zal met de anderen praten. Het spijt me. De bomen zijn dus veilig?

Directeur Dat zijn ze zeker. Zo niet, dan plant ik ze in mijn eigen kantoor!

Iedereen lacht. Levi en Ariella zijn zichtbaar opgelucht.

3.9 BIBLIOGRAFIE

Brandsma, Bart. *Polarisatie: Inzicht in de dynamiek van Wij-Zij-Denken*. BB in Media, 2016.

Bernstein, Ellen, & Fink, Dan. "Blessings and Praise" and "Bal Tashchit". In *This Sacred Earth: Religion, Nature, Environment*. Second Edition, edited by Roger S. Gottlieb, 457-476. Taylor & Francis e-Library, 2006.

Chalier, Catherine. *L'Alliance avec la Nature*. Paris: Cerf, 1989.

De Nieuwe Bijbelvertaling. Haarlem: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2019.

Helfand, Jonathan. "The Earth Is The Lord's." *Religion and Environmental Crisis*. Edited by Eugene C. Hargrove, 38-52. London: The University of Georgia Press.

Herziene Statenvertaling. Heerenveen: Uitgeverijgroep Jongbloed, 2017.

Lamm, Norman. "Bal Tashchit: The Torah Prohibits Wasteful Destruction." *MyJewishLearning*. Accessed May 31 2020. <https://www.myjewishlearning.com/article/bal-tashhit-the-torah-prohibits-wasteful-destruction/>.

Martens, Bart. "Waarom de Strijd voor de Bescherming van het Leefmilieu een Sociale Strijd Is." *Samenleving en Politiek* 15, no. 8 (Oktober 2008): 4-13. <https://www.sampol.be/2008/10/waarom-de-strijd-voor-de-bescherming-van-het-leefmilieu-een-sociale-strijd-is>.

Neril, Yonatan. "Judaism and Environmentalism: Bal Tashschit". *Chabad*. Toegang 31 Mei, 2020. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1892179/jewish/Judaism-and-Environmentalism-Bal-Tashchit.htm.

Pollefeyt, Didier. "De Bijbel in het Ecologische Debat." *Ter Herkenning* 22, no 3 (November 1994): 168-180.

Schwartz, Eilon. "Judaism and Nature: Theological and Moral Issues to Consider While Renegotiating a Jewish Relationship to the Natural World." In *Judaism And Environmental Ethics: A Reader*, edited by Martin D. Yaffe, 297-308. Lexington Books, 2001.

- "Bal Tashchit: A Jewish Environmental Precept." In *Judaism And Environmental Ethics: A Reader*. Edited by Martin D. Yaffe, 232-251. Lexington Books, 2001.

S. Schwarzschild, Steven. "The Unnatural Jew." In *Judaism And Environmental Ethics: A Reader*. Edited by Martin D. Yaffe, 269-282. Lexington Books, 2001.

Seidenberg, David. "Bal Tashchit: What's Wrong With the Jewish Law Against Destruction and Waste — and How to Fix It". *Tikkun*. Toegang 5 Juni, 2020.

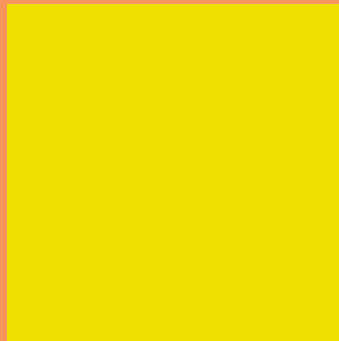
The William Davidson Talmud. Sefaria. "Kiddushin 32a." Eigen vertaling. Toegang 20 Juni 2020. <https://www.sefaria.org/Kiddushin.32a?lang=bi>.

THOMAS. "De M van Mij is de W van Wij". Toegang 29 januari 2021. <https://www.kuleuven.be/thomas/page/polarisatie/>.

White, Jr., Lynn. "The Historical Roots of our Ecological Crisis." *Science* 155 (March 1967): 1203-1207.

Wolff, K.A. "Bal Tashchit: The Jewish Prohibition against Needless Destruction." PhD. Diss., University of Leiden, 2009. <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/14448>.

4

WANNEER ONTMOETING
CONFLICT WORDT:
RECHTVAARDIGE OORLOG EN
RECHTVAARDIGE VREDE

MODULE VIER

RECHTVAARDIGE OORLOG EN RECHTVAARDIGE VREDE

4.1 INLEIDING

4.1.1 ALGEMENE INLEIDING

Deze handleiding is bedoeld als didactisch hulpkader voor het thema 'Wanneer de ontmoeting een conflict wordt: rechtvaardige oorlog en rechtvaardige vrede'. De materie is geschikt voor leeftijdsgroepen van 13 tot 18 jaar. De module geeft de kans aan de leerkracht of begeleider om op maat van de klasgroep het thema uit te werken.

De module is voornamelijk gericht op het thema Heilige Oorlog, maar behandelt ook thema's als pacifisme, messianisme, etc. De Thora en Talmoed leveren de interpretatielijnen voor de les. Het staat de leerkracht of begeleider vrij om op maat van de leerlingen de didactische impulsen uit dit handboek op te nemen. Het is mogelijk om de stof te betrekken op de actuele discussies en conflicten rond zionisme.

De handleiding voor de leerlingen, samen met het bekijken van het videofragment, neemt een uur in beslag. Het thema kan nadien, naar goeddunken van de leerkracht, verder uitgediept worden met de extra leerstof uit dit handboek.

4.1.2 INHOUD VAN HET HANDBOEK

Deze module focust zich op hoe het Jodendom omspringt met het thema Heilige Oorlog. Het Jodendom heeft geen uitvoerig regelboek betreffende oorlogsvoering. De Talmoed levert wel paradigma's op om over G-ddelijke gesanctificeerde oorlog na te denken.

De handleiding maakt een onderscheid tussen 'basisleerstof' en 'verdiepende leerstof'. De leerlingenhandleiding en de leerkrachtenhandleiding lopen parallel qua basisleerstof, maar de leerkrachtenhandleiding beschikt over extra opdrachten onder de titel 'verdiepende opdrachten'. De verdiepende leerstof biedt extra materiaal aan de leerkracht of begeleider aan om bepaalde thema's verder uit te werken.

De basisleerstof start met de spanningsverhouding tussen pacifisme en Heilige Oorlog. Die spanningsverhouding vormt de opmaat naar een bespreking van hoe de Talmoed omspringt met de oorlogsverhalen in de Thora. De Talmoed ontwikkelt een typologie van oorlogscategorieën die de discussie rond oorlog kan sturen. De verdiepende leerstof gaat in op De Drie Eden, het debat tussen zionisme en antizionisme, messianisme, en het Internationaal Humanitair Recht.

4.2 OORLOG EN HET JODENDOM

4.2.1 EEN VERHAAL

Een schoolreis brengt Ariella bij een oorlogsmuseum. Getroffen door de tragedie van oorlog loopt ze verloren in het museum. Daar stuit ze op een mysterieuze joodse conciërge. Samen bespreken ze de joodse oorlogstraditie.

Afbeelding 4.1
De videoclip

4.2.2 DISCUSSIE

Dit onderdeel is optioneel.

De volgende vragen kunnen aan de leerlingen gesteld worden.

- Herkennen de leerlingen de emoties van Ariella?
- Zijn ze ooit al naar een oorlogsmuseum geweest?
- Hebben ze al vaak aan oorlog gedacht?
- Voelen zij dezelfde spanning met betrekking tot de oorlogen in de Thora en het vredesideaal?

4.3 OORLOG EN VREDE IN HET JODENDOM

Dit onderdeel is **basisleerstof**.

4.3.1 ALGEMEEN

Oorlog en vrede zijn twee spraakmakende thema's binnen het Jodendom. Aan de ene kant benadrukt de Thora het absolute belang van vrede en harmonie tussen en binnen alle volkeren. Het woord 'shalom', met onder andere de betekenis van 'vrede', vormt daar een centraal voorbeeld van. Aan de andere kant bevat de Thora veel oorlogsverhalen. Oorlog en vrede vormen een tweespalt binnen eenzelfde joodse religie.

Deze tweespalt kunnen we ook **theoretisch** weergeven. Aan de ene kant bestaat er de positie van het **pacifisme**. Volgens het pacifisme is oorlog of geweld nooit toegestaan. Een escalerend conflict moet altijd vredevol opgelost worden; een gewelddadige aanval mag niet met geweld beantwoord worden. In zijn meest extreme voorstelling spreken we ook wel van radicaal pacifisme. Aan de andere kant bevindt zich de theorie van de Heilige Oorlog. Een **Heilige Oorlog** wordt gevoerd omwille van een Goddelijk gebod of omwille van religieuze doeleinden. Binnen deze theorie is collectief geweld gesanctificeerd indien het religieus of Goddelijk bevolen is. Daarnaast bestaan er tussenposities. In het Westen bestaat de theorie van de Rechtvaardige Oorlog, die regels opstelt volgens op basis waarvan oorlog rechtmatig gevoerd mag worden. Deze wordt vaak gezien als het midden houdend tussen radicaal pacifisme en Heilige Oorlog. Het Jodendom heeft geen gelijkaardige theorie.

4.3.2 PACIFISME EN HEILIGE OORLOG

Het pacifisme is een attitude of leer die streeft naar vrede en die het gebruik van geweld om conflicten (tussen naties) op te lossen afkeurt. Politieke machtsopbouw is uit den boze. Volgens deze leer kan een natiestaat bijvoorbeeld geen legerdienst invoeren. Deze leer stamt niet af van een persoon binnen de joodse geschiedenis. **Het Jodendom is geen pacifistische religie**, maar harmonie, vrede, en rechtvaardigheid staan in het Jodendom wel centraal. Het pacifisme roept ook veel vragen op die voor het Jodendom interessant zijn. Hoe springen we om met gewelddadige passages? Kan het pacifisme inspireren? Door de geschiedenis heen heeft het Jodendom vaak lijdzaamheid en passiviteit vooropgesteld. Kunnen we die waarden als pacifistisch zien? En tegelijkertijd kunnen we de kritische vraag stellen: is pacifisme wel altijd iets positiefs? Is zelfverdediging, bijvoorbeeld, soms niet rechtvaardig?

Heilige Oorlog is een vorm van collectief geweld dat volgens deaders gezien wordt als goddelijk gesanctificeerd. In de Thora vinden we veel gewelddadige passages. Jozua krijgt het gebod om het Beloofde Land met veel geweld te veroveren. Naast deze oorlogen is er ook de oorlog tegen Amalek.

Koning David staat dan weer bekend omwille van zijn expansiegerichte oorlogen. Veel van de oorlogen, zoals Jozua's Veroveringsoorlog, waren bevolen door G-d en dus gesanctificeerd. De lezing van het boek van Esther, waarin de joden een massamoord plegen, is de centrale gebeurtenis van het Poerimfestival. De Thora beschrijft G-d ook als een krijger, en de menselijke krijgers (Jozua, David, Esther, etc.) worden als helden afgebeeld. Geweld in de naam van G-d is dus een veelvoorkomend thema in het Jodendom.

Het Jodendom heeft een eigen geschiedenis met het fenomeen Heilige Oorlog.

4.3.3 JODENDOM EN RECHTVAARDIGE OORLOG

Ondanks de aanwezigheid van oorlogsverhalen in de Thora, hebben de Rabbijnen geen omvattende 'rechtvaardige oorlog'-theorie opgesteld zoals Augustinus van Hippo en Thomas van Aquino dat deden voor de christelijke traditie. Een theorie van de rechtvaardige oorlog formuleert principes die bepalen onder welke voorwaarden een oorlog gestart mag worden (*ius ad bellum*). Daarnaast formuleert zo'n theorie ook enkele principes die tijdens de oorlog gehandhaafd moeten worden (*ius in bello*). Er bestaat niet één of 'de' theorie van de rechtvaardige oorlog. Doorheen de tijd is deze theorie telkens aangepast aan de desbetreffende context. De geformuleerde principes zijn gericht op het zo veel mogelijk beperken van geweld en lijden. Het gaat hier met andere woorden **om een oorlog die 'te rechtvaardigen' valt, afhankelijk van de tijd, plaats, en context.**

Afbeelding 4.2
Bron: © Syda Productions
Adobe Stock

4.3.4 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. De leerlingen worden geïntroduceerd tot de concepten 'pacifisme' en 'heilige oorlog'. Kunnen ze deze concepten in eigen woorden uitleggen? Wat is hun mening over deze concepten?

- Omschrijf pacifisme in eigen woorden.
- Zou jij het Jodendom als 'pacifistisch' omschrijven? Waarom wel/niet?
- Zijn er pacifistische ideeën in het Jodendom?
- Heilige Oorlog betekent collectief geweld in naam van g-d. Wat is jouw mening over Heilige Oorlog? Is Heilige Oorlog rechtvaardig?
- Denk je dat Heilige Oorlog ook binnen het Jodendom bestaat?

OPDRACHT. De studenten kiezen een stelling en argumenteren voor of tegen. De opdracht kan individueel gemaakt worden door middel van een paper. Het is ook mogelijk de opdracht te maken in groepen. De groepen worden verdeeld in pro en contra, en krijgen elk een bepaalde tijd om argumenten te formuleren. Het staat de leerkracht vrij een 'moderator' aan te duiden, die de discussie modereert en let op de spreektijd per partij. Mogelijke proposities:

- "Oorlog is nooit rechtvaardig."
- "Vrede kan enkel bestaan naast oorlog."
- "Doe nooit iets in een oorlog dat nadien een verzoening onmogelijk maakt."
- "Een wereld zonder geweld is niet realistisch."
- "Geweld begint of eindigt met jezelf."
- "Zelfs in tijden van vrede is het belangrijk voor een land om te investeren in wapens."
- "Je eigen leven riskeren voor een vreemdeling in een ander land is nutteloos."

VERDIEPENDE OPDRACHT. De studenten ontvangen een actueel krantenartikel over oorlog. Het gevonden materiaal kan klassikaal bediscussieerd worden. Welke partijen voeren de oorlog? Waarom is de oorlog gestart? Wie is de agressor? Wie het slachtoffer? Zijn ze op zoek naar een vredevolle oplossing? Zo ja, op welke manier?

4.4 MITZVAH EN DISCRETIONAIRE OORLOG

Dit onderdeel is **basisleerstof**.

4.4.1 ALGEMEEN

Het Jodendom kent dus **geen omvattende theorie** waarnaar verwezen kan worden in discussies over oorlog en vrede. In de joodse traditie zijn er **wel paradigma's** ontwikkeld om over oorlog na te denken. Huidige joodse discussies over (heilige) oorlog, vaak in verband met de staat Israël, verwijzen steeds terug naar deze paradigma's. Vooraleer we deze bekijken, buigen we ons eerst over een Thorapassage die als startpunt geldt voor de Talmoeddiscussies. In het boek Deuteronomium vinden we een korte bespreking over hoe oorlog te voeren.

DEUTERONOMIUM 20

[5] Daarna krijgen de schrijvers het woord: 'Wie net een huis heeft gebouwd en het nog niet in gebruik heeft kunnen nemen, mag naar huis terugkeren; anders neemt een ander het in gebruik als hij in de strijd sneuvelt. [6] Wie een wijngaard heeft geplant en nog niet zelf de eerste druiven heeft kunnen plukken, mag naar huis terugkeren; anders plukt een ander die als hij in de strijd sneuvelt. [7] Ook wie een bruid heeft maar haar nog niet heeft kunnen huwen, mag naar huis terugkeren; anders huwt een ander haar als hij in de strijd sneuvelt.' [8] Verder moeten ze tegen het krijgsvolk zeggen: 'Wie bang is, wie het aan moed ontbreekt, mag naar huis terugkeren; anders verliezen de anderen misschien ook de moed.'

[10] Voordat u een stad aanvalt, moet u eerst een vredesregeling aanbieden. [11] Als men op het voorstel ingaat en de poorten voor u opent, moeten alle inwoners van de stad tot herendienst worden gedwongen. [12] Als ze echter geen vrede willen sluiten en liever de strijd met u aangaan, [13] en de HEER, uw God, u de belegerde stad in handen geeft, moet u alle mannelijke inwoners ter dood brengen.

[15] Zo moet u te werk gaan bij de steden die op grote afstand van u liggen, buiten het gebied dat u nu gaat veroveren. [16] Maar daarbinnen, in de steden van het land dat de HEER, uw God, u als grondgebied zal geven, mag u geen mens in leven laten. [17] Alle Hethieten, Amorieten, Kanaänieten, Perizzieten, Chiwwieten en Jebusieten moet u doden, zoals de HEER, uw God, u heeft opgedragen, [18] om te voorkomen dat u de gruwelijke dingen die zij voor hun goden doen van hen overneemt, waardoor u tegen de HEER, uw God, zou zondigen.

In deze passage komen een viertal zaken aan bod. Ten eerste moet er een vredesoffer moet voorafgaan aan elke belegering. Zo benadrukt de Thora het belang van vrede. Ten tweede erkent de Thora vier geldige redenen voor uitstel van militaire dienst: een recent geplante wijngaard, een recente verloving, een pas gebouwd huis en bangheid. En ten derde deelt G-d de redenen mee waarom de volkeren in het Beloofde Land weggevaagd moeten worden: hun afgoderij leidt tot onacceptabel gedrag. Andere Thorapassages vermelden dat dit onacceptabele gedrag het brengen van mensenoffers en zelfs kannibalisme inhoudt. G-d wil dat Zijn volk niet bezoedeld wordt door deze volkeren en gelijkaardige praktijken begint. Ten vierde maakt de tekst een onderscheid tussen steden die deel uitmaken van het Beloofde Land en steden daarbuiten. Binnen het Beloofde Land moeten de Israëlieten harder optreden.

De **Misjna** vertrekt van de Deuteronomiepassage die hierboven is weergegeven. Daarin komen vier geldige redenen voor uitstel van militaire dienst aan bod. In de eerste zes hoofdstukken gaat de Misjna dieper in op de vraag in welke gevallen deze vier redenen tot uitstel geldig zijn. Naar wat voor idee of theorie refereert dit terug?

Om deze vraag te beantwoorden maakt de Misjna een belangrijk, fundamenteel **onderscheid tussen twee types van oorlog**. Het eerste type is de **optionele of discretionaire oorlog**. Een discretionaire oorlog is een oorlog naar eigen goeddunken, die niet het gevolg is van een G-ddelijk gebod. In een discretionaire oorlog zijn de redenen tot uitstel van militaire dienst geldig. Het tweede type is de **Bevolen Oorlog**. Hiermee bedoelt de Misjna: direct bevolen door G-d. Dit soort oorlog kunnen we enigszins een Heilige Oorlog noemen, ook al komt het woord Heilige Oorlog zelf niet voor in het Jodendom. Voor een Bevolen oorlog zijn de redenen tot uitstel ongeldig. De Misjna definieert dus een oorlog die zo belangrijk is dat iedereen eraan moet deelnemen.

4.4.2 DE JERUZALEM TALMOED

De Jeruzalem Talmoed definieert **een discretionaire oorlog als een oorlog die Israël initieert**. Israël is niet bevolen iemand aan te vallen. En aangezien het Beloofde Land al veroverd is, dienen verdere oorlogen enkel om het terrein uit te breiden. **Een bevolen oorlog is een verplichte oorlog**, iedereen dient aan deze mee te doen. Volgens de Jeruzalem Talmoed zijn enkel de oorlogen van Jozua en defensieve oorlogen bevolen.

De Jeruzalem Talmoed erkent het recht op zelfverdediging. Voor de oude Israëlieten betekende dit dat, aangezien het Beloofde Land was veroverd, ze het nu ook moesten beschermen. Daarnaast is er een belangrijke conclusie die uit de Jeruzalem Talmoed getrokken kan worden.

Volgens de Jeruzalem Talmoed zijn enkel verdedigingsoorlogen en de Veroveringsoorlogen van Jozua bevolen en dus heilig. Die oorlogen vonden echter duizenden jaren geleden plaats. De Jeruzalem Talmoed lijkt daarmee te stellen Heilige Oorlogen vandaag de dag niet meer mogelijk zijn.

4.4.3 DE BABYLONISCHE TALMOED

De Babylonische Talmoed heeft een verschillend perspectief. Dit perspectief werd overheersend. De Babylonische Talmoed is het op twee punten eens met de Jeruzalem Talmoed: een discretionaire oorlog is een oorlog die Israël initieert, en de Veroveringsoorlogen van Jozua waren bevolen, verplichte oorlogen. De Babylonische Talmoed vermeldt echter geen defensieve oorlogen. Hij geeft wel een extra voorbeeld van discretionaire oorlogen: **Dauids expansieoorlogen**. Expansieve oorlogen dienen enkel maar om het gebied uit te breiden, en zijn dus discretionair. Een aparte status wordt verleend aan **preventieve aanvallen**. Een preventieve aanval is een militaire actie die erop uit is de vijand eerst te verzwakken om een vijandige aanval te voorkomen. Preventieve aanvallen vormen een grijs gebied. Of ze bevolen zijn hangt af van met hoeveel zekerheid vastgesteld kan worden dat er een aanval aankomt. De Talmoed lijkt te suggereren dat, indien dit vastgesteld kan worden, preventieve aanvallen tellen als milchemet mitzvah.

Hieruit kunnen we samenvatten dat de Talmoed drie verschillende benaderingswijzen heeft voor de typologie van oorlogscategorieën.

1. De Jeruzalem Talmoed stelt ten eerste voor naar de categorieën te kijken vanuit het perspectief van de historische oorlogen in de Thora. De expansieve oorlogen van Koning David waren discretionair. Enkel de Veroveringsoorlogen van Jozua waren bevolen.
2. Een tweede benaderingswijze is om de categorieën te zien als een indeling tussen enerzijds oorlogen geïnitieerd door de Israëlieten (discretionair) en defensieve oorlogen (bevolen/verplicht).
3. Volgens de Babylonische Talmoed kunnen we, ten derde, denken naargelang het perspectief van of er sprake is van een preventieve aanval. Een preventieve aanval is discretionair. Samengevat kunnen we het als volgt weergeven:

	Discretionair	Bevolen
Misjna	Uitstel van militaire dienst	Geen uitstel van militaire dienst
Jeruzalem Talmoed	Israël initieert	Jozua's oorlogen en defensieve oorlogen
Babylonische Talmoed	Israël initieert, Davids oorlogen (preventieve aanvallen)	Jozua's oorlogen (preventieve aanvallen)

Oorlog in het oude Nabije Oosten verliep anders dan oorlog vandaag de dag. Optionele oorlogen moesten toegelaten worden door het Sanhedrin, het joodse gerechtshof. Daarnaast moest het orakel Urim VeTumim geconsulteerd worden (Babylonische Talmoed Berakhot 3b, Sanhedrin 16b). Het joodse volk mocht dus enkel ten strijde trekken indien het Sanhedrin en het orakel het toestonden. Een leider of koning had niet zomaar vrij spel! Tegenwoordig bestaan het Sanhedrin en het orakel niet meer.

Diasporagemeenschappen hebben geen eigen leger. Daarom gaan joodse discussies over oorlog meestal over de staat Israël en diens oorlogen. Niet elke jood is evenzeer begaan met de staat Israël, maar een gezonde discussie over oorlog en vrede helpt ons de wereld beter te begrijpen. Het onderscheid tussen bevolen en optionele oorlogen is vandaag de dag nog steeds van tel. Ze helpen mee verklaren waarom bepaalde oorlogen voor sommige joden belangrijk zijn. Of een oorlog van Israël bevolen is of optioneel is een actueel discussiepunt. De Talmoed geeft ons stof tot nadenken.

Hiermee concluderen we de bespreking van de oorlogstypologie zoals we die in de Talmoed terugvinden. Deze Talmoeddiscussie, en de passage uit het boek Deuteronomium, vormen het startpunt van het denken over oorlog in het Jodendom. **De centrale vraag is: wanneer spreken we over een G-ddelijk gelegitimeerde oorlog?** Door voornamelijk enkel Jozua's oorlogen als bevolen te zien, lijkt de Talmoed heilige oorlogen te begrenzen tot het verleden. Heilige oorlog is daarmee volgens de Talmoed geen reële toekomstige optie meer.

4.4.4 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. Door middel van de volgende vragen kunnen de leerlingen reflecteren over de leerstof geïntroduceerd in dit hoofdstuk.

Een bevolen oorlog

- ☐ Is een oorlog die bevolen is door een politieke leider.
- ☐ Staat toe dat mensen weigeren deel te nemen.
- ☒ Is bevolen door G-d en staat geen uitzonderingen toe.

Een discretionaire oorlog

- ☐ Is een door G-d verplichte oorlog
- ☒ Staat uitstel van militaire dienst toe
- ☐ Is een oorlog die geen uitstel van militaire dienst toestaat

Juist of fout. Volgens de Talmoed zijn toekomstige oorlogen mogelijk. Motiveer je antwoord.

Het antwoord is afhankelijk van hoe je de vraag interpreteert. Indien de vraag refereert naar bevolen oorlogen, dan luidt het antwoord dat ze niet meer mogelijk zijn. Indien de vraag refereert naar discretionaire oorlogen, blijft het antwoord onbeslist. De Talmoed zegt niets over de mogelijkheid van toekomstige discretionaire oorlogen.

Is het concept 'Bevolen Oorlog' geloofwaardig? Geloof je erin? Waarom wel/niet?

Open vraag.

Is een preventieve aanval goed te keuren? Waarom wel/niet? In welke gevallen wel/niet?

Open vraag.

VERDIEPENDE OPDRACHT. De studenten bestuderen een actueel conflict (bv. zionisme vs. antizionisme), eventueel door middel van een krantenartikel. Op basis van het artikel beantwoorden ze de volgende vragen en voeren ze een groepsdiscussie.

- Wat voor type oorlog is het? Kunnen we de joodse oorlogscategorieën toepassen?
- Is er sprake van zelfverdediging?
- Wie is de agressor? Zijn er onschuldige slachtoffers?

De klas kan in twee groepen worden opgedeeld. Een groep zoekt argumenten pro oorlogsvoering, de andere zoekt argumenten contra. De leerlingen voeren de discussie en proberen tot een conclusie te komen. De verdiepende leerstof over het IHR en/of Fackenheim's 614e gebod kunnen als aanvulling dienen voor de discussie.

Afbeelding 4.3
Source: © Georgiy
Adobe Stock

4.5 MAIMONIDES VERSUS NACHMANIDES: VERDIEPEND ONDERDEEL

4.5.1 ALGEMEEN

De twee Talmoeds zijn samengesteld rond 200 n.C. (JT) en 500 n.C. (BT). Ook nadien, in de middeleeuwen, werd nagedacht over deze oorlogstypologie. In dit verdiepend onderdeel voor de stof bij hoofdstuk 4 bespreken we bondig de positie van Maimonides en Nachmanides betreffende de oorlogscategorieën en het gebod zich in het Beloofde Land te vestigen. De stof in dit onderdeel sluit aan bij hoofdstuk 6 over de Drie Eden en de discussie rond zionisme.

Moses ben Maimon (1138–1204), ofwel Maimonides, is het grotendeels eens met de Talmoed, maar vermeldt de oorlogen van Jozua niet als een voorbeeld van een bevolen oorlog. In de plaats rekent hij de oorlog tegen Amalek en zeven de naties van Kanaän tot de categorie ‘bevolen’. Daarnaast is Maimonides het eens met de Jeruzalem Talmoed dat ook defensieve oorlogen bevolen zijn. Discretionaire oorlogen zijn oorlogen om het gebied uit te breiden, voor prestige. De oorlogen van Koning David zijn voorbeelden van dit type oorlog.

Voor Maimonides zijn de oorlogen tegen Amalek en Kanaän universeel, ook al bestaan deze volkeren niet meer. Die oorlogen krijgen zo een spiritueel gehalte. Voor Maimonides getuigen ze van de Heilige wil om afgoderij tegen te gaan. Afgoderij associeert hij aan immoraliteit. Het concrete land van Israël is dus minder belangrijk. Die context is te particulier. Maimonides vermeldt daarom in zijn *Book of Commandments*, waarin hij de 613 geboden bespreekt (BT Shabbat 87a), niet het gebod om zich te vestigen in het Beloofde Land.

Moses ben Nahman (1194–1270), ofwel Nachmanides, bekritiseert Maimonides’ opvatting. Maimonides, zo zegt Nachmanides, maakt het gebod te abstract. Het gebod is specifiek en verwijst naar een concreet gebied. Het Beloofde Land moet in handen zijn van joden, volgens hem. Elk ander volk mag weggedreven worden, tenzij als ze een vredesregeling en de Zeven Wetten van Noah accepteren. Een belangrijke nuance is dat Nachmanides stelt dat het gebod niet automatisch een gewelddadige verovering betekent. Zich simpelweg vestigen in het land van Israël, het land cultiveren en joodse gemeenschappen vormen, voldoet aan het gebod. Nachmanides gaf zelf het voorbeeld door op late leeftijd naar het Beloofde Land te verhuizen.

De discussie tussen Maimonides en Nachmanides is vandaag de dag nog steeds belangrijk. Orthodoxe zionisten citeren uit Nachmanides om te argumenteren voor hun positie. Tegelijkertijd hebben ze veel inkt verspild aan de vraag waarom Maimonides het gebod om zich te vestigen in het land van Israël links liet liggen.

	Discretionair	Bevolen
Misjna	Uitstel van militaire dienst	Geen uitstel van militaire dienst
Jeruzalem Talmoed	Israël initieert	Jozua's oorlogen en defensieve oorlogen
Babylonische Talmoed	Israël initieert, Davids oorlogen (preventieve aanvallen)	Jozua's oorlogen (preventieve aanvallen)
Maimonides	Israël initieert, om het gebied uit te breiden, voor prestige	Amalek, de Zeven naties van Kanaän, defensieve oorlog
Nachmanides	/	Zich vestigen en leven in het Beloofde Land

4.5.2 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. Een groepsdiscussie is mogelijk op basis van de discussie tussen Maimonides en Nachmanides. De volgende vragen kunnen dienen als leidraad voor de discussie.

- Wie heeft volgens hen gelijk?
- Welke interpretatie is het meest geloofwaardig?
- Hoe staan ze tegenover Nachmanides' overtuiging dat zich vestigen voldoende is?
- Waarom is Maimonides tegen afgoderij?
- Is afgoderij nog steeds iets waartegen een jood moet strijden? Waarom wel/niet?
- Staat Nachmanides oorlog toe?

4.6 MESSIANISME

4.6.1 ALGEMEEN

Dit onderdeel is **verdiepende leerstof**.

Het thema oorlog en vrede brengt ons bij het messianisme. Het joodse messianisme stelt dat het herstel van de wereld (tikkum olam) niet kan gebeuren vooraleer de uitverkorene, de Messias, ter aarde neerdaalt. Met die gebeurtenis zullen de tijden voltooid zijn. Het verleden vindt zo zijn voltooiing in de toekomst. Het messiaanse tijdperk is er een van vrede en volmaakte harmonie. Messianisme staat dus in een spanningsverhouding met oorlog.

Het basiselement van messianisme is de '**messiaanse hoop**': het verlangen naar het messiaanse tijdperk. Dit tijdperk is gekenmerkt door de komst van een koning of leider van het Huis van David. Deze afstammeling van David zal een nieuw politiek bestaan voor het joodse volk inluiden. Dit houdt de bevestiging van een politieke onafhankelijkheid in en een terugkeer naar *Erets Israel*. Het nieuwe joodse land staat dan als model voor een verbonden en verbeterde mensheid. Het Jodendom is zo de drager van een universele boodschap, met vrede en harmonie als hoogste goed.

Het moderne messianisme kent voornamelijk twee kampen. De **orthodoxen** houden vast aan de traditionele doctrine zoals hierboven geschetst, waarbij een afstammeling van het Huis van David zal heersen in Jeruzalem, de Tempel herbouwen, en het offersysteem herinvoeren. Het messiaanse tijdperk betekent het einde van de politieke overheersing door andere volkeren. Na het oprichten van de Staat van Israël is een deel van de orthodoxe gemeenschappen te vinden in het kamp van de zionisten. Het oprichten van de Staat wordt dan geïnterpreteerd als *athalta de-geulla*, het begin van de verlossing. Veel orthodoxe rabbijnen denken na over huidige politieke gebeurtenissen in het licht van de messiaanse hoop.

De **Reform** versie van het Jodendom vaart een licht afwijkende koers. Ten eerste is het messiaanse tijdperk daar ingeruild voor een persoonlijke Messias. Niet de Gezalfde zal een utopisch tijdperk inluiden, maar menselijke inspanningen. Ten tweede is de messiaanse hoop losgekoppeld van een terugkeer naar Zion. Die terugkeer is te particulier. Het messianisme verhaalt immers over universele vrede en harmonie. De Diaspora behelst dus een groot potentieel: doordat het Jodendom verspreid is over de wereld, kan het veel beter de universele, utopische boodschap verspreiden. Uiteraard is dit tegengesteld aan het zionisme, dat het Jodendom als natie affirmeert en desgevallend de terugkeer naar Palestina hoog in het vaandel draagt.

Theoretisch kunnen we bovendien twee aandachtspunten van het messianisme verder beschrijven. Grosso modo is er een opdeling tussen het apocalyptische messianisme en het rationele messianisme. **Het apocalyptische messianisme** stelt dat de geschiedenis discontinu is. Catastrofen kenmerken de breuk tussen de oude en de nieuwe wereld. De ingewijde kan deze duiden, en het tijdstip berekenen vanuit de getallenmystiek (kabbala). Volgens **het rationele messianisme** is de geschiedenis continu. In het messiaanse tijdperk blijven de geboden van kracht. De overgang tussen het pre-messiaanse tijdperk en het messiaanse tijdperk is een historische ontwikkeling, geen historische breuk.

4.6.2 DIDACTISCHE SUGGESTIES

De studenten kunnen reflecteren over het thema messianisme aan de hand van de volgende vragen.

- Welke versie van het messianisme is volgens jou de juiste? Verkiezen de studenten eerder de orthodoxe versie, of de Reform versie?
- Is het messiaanse tijdperk pacifistisch?
- Mag oorlog een middel zijn om het messiaanse tijdperk als doel te bereiken?
- Wat is het verschil tussen het apocalyptisch messianisme en het rationele messianisme?

Afbeelding 4.4
Bron: © Ollega /
Adobe Stock

4.7 DE DRIE EDEN VERSUS HET 614^E GEBOD

Dit onderdeel is **verdiepende leerstof**.

4.7.1 ALGEMEEN

Het hoofdstuk over het messianisme introduceerde bondig de discussie tussen zionisme en antizionisme. In dit hoofdstuk krijgt die discussie een uitgebreidere articulatie. Het staat de leerkracht of begeleider uiteraard vrij de didactische impulsen naar eigen goeddunken op te nemen.

We benaderen de discussie vanuit twee verschillende standpunten. Enerzijds zijn er de fameuze Drie Eden, die teruggaan op het Hooglied. De Drie Eden weerhouden het vertrek naar Palestina en het oprichten van een natie. Anderzijds zijn er zionisten die achter het bestaan van een joodse Staat staan. We tonen deze positie vanuit de figuur van Emil Fackenheim.

4.7.2 DE DRIE EDEN

In Ketoubboth 11a discussiëren twee rabbijnen over de terugkeer naar het Beloofde Land. De ene rabbijn wil terugkeren, de andere niet. Rabbijnen 'vechten' met citaten, argumenten en geschriften. De winnaar van de discussie verwijst naar een zin uit het Hooglied (2.7: 3.5 en 5.8): "Meisjes van Jeruzalem, ik bezweer je bij de gazellen, bij de hinden op het veld: wek de liefde niet, laat haar niet ontwaken voordat zij het wil."

Op basis van deze zin komt de rabbijn uit op de Drie Eden:

- De Israëlieten mogen zich niet collectief in het Beloofde Land vestigen;
- De Heilige beveelt aan het volk Israël niet in opstand te komen tegen de naties;
- Hij Beveelt de naties het volk Israël niet te streng te onderwerpen.

Voor de rabbijnen refereert "meisjes van Jeruzalem" naar de Israëlieten, en betekent "wek de liefde voordat zij het wil" het vroegtijdig doorvoeren van geboden. Dit staat bekend als 'G-ds hand forceren'. Hier verwijst het naar het zich vroegtijdig vestigen in het Beloofde Land, voor het aanbreken van de messiaanse tijd. Als we de zin naar deze interpretatie vertalen komen we uit op: trek niet naar het Beloofde Land voordat G-d het wil. Forceer niet het gebod om zich te vestigen in Israël.

Deze interpretatie werd vooral in de Middeleeuwen overheersend. Door deze interpretatie blijft het Joodse volk een diaspora vormen. De Drie Eden weerhouden het Joodse volk in opstand te komen tegen de naties. Tegelijkertijd staat daar iets tegenover: het is de naties verboden het Joodse volk hardhandig te onderwerpen.

De Drie Eden articuleren zo een delicate balans tussen G-d, het volk Israël, en alle naties. Ze maken ook deel uit van de messiaanse hoop: het joodse volk mag zichzelf niet verlossen. Die keuze is aan G-d. De Drie Eden zijn nog steeds een belangrijk argument voor antizionisten in de 21ste eeuw.

4.7.3 HET 614E GEBOD

Emil Fackenheim is een voorbeeld van het zionistische antwoord op De Drie Eden. Fackenheim benadrukt dat het voortbestaan van het joodse volk een historische toevalligheid is. Door alle historische tragedies, met Auschwitz als somber hoogtepunt, had het Jodendom even goed niet kunnen bestaan.

Auschwitz, de Shoah, vraagt volgens Fackheim om een antwoord. Dit antwoord is zijn fameuze 614e gebod: "Het is aan de joden verboden Hitler een postume overwinning te bezorgen." Joden mogen niet meewerken aan de eigen destructie. Ze mogen niet twijfelen aan de mens of aan G-d. Het antwoord op de uitdaging van Auschwitz is het bevestigen van de joodse identiteit en het vervullen van de geboden. Dat maakt het bestaan van een joods land noodzakelijk.

"Het is de joden niet toegestaan om Hitler postuum overwinningen in de schoot te werpen.

1. Ze zijn geroepen om als joden te overleven, opdat het joodse volk niet te gronde gaat.
2. Ze zijn geroepen om de slachtoffers van Auschwitz te gedenken opdat hun herinnering niet te gronde gaat.
3. Het is hen niet toegestaan om te wanhopen aan de mens en zijn wereld en hun toevlucht te zoeken in cynisme enerzijds en wereldmijding anderzijds, opdat ze er niet toe zullen bijdragen dat de wereld in handen valt van de machten van Auschwitz.
4. Ten slotte is het hen niet toegestaan om te wanhopen aan de G-d van Israël, opdat het joodse volk niet te gronde gaat."

Voor Fackenheim betekent het 614e gebod ook het oprichten van een Joodse staat. Het is zijn overtuiging dat een Joodse staat in 1930 veel joden had kunnen redden. Het 614e gebod spreekt dus De Drie Eden tegen. Door Auschwitz en alle pogroms die de joden te verduren kregen, zijn De Drie Eden niet meer van kracht. De Derde Ede, de naties mogen de joden niet te streng onderwerpen, is verbroken en luidt het 614e gebod in. Dit argument komt vaak voor in huidige discussies.

4.7.4 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. De studenten kunnen reflecteren over Fackenheim's stelling aan de hand van de volgende vragen.

Heeft Fackenheim volgens jou gelijk?

Wat is het 614e gebod?

De zin uit het Hooglied "Meisjes van Jeruzalem, ik bezweer je bij de gazellen, bij de hinden op het veld: wek de liefde niet, laat haar niet ontwaken voordat zij het wil" betekent volgens de Talmoed:

- ☒ Trek niet naar het Beloofde Land vooraleer G-d dat gebiedt
- ☐ Liefde kan je niet dwingen
- ☐ Je mag het Beloofde Land niet bezoeken

De Drie Eden weerhouden Joden ervan en masse naar het Beloofde Land te vertrekken, maar zou je ze ook als pacifistisch omschrijven? Waarom wel/niet?

OPDRACHT. De studenten kunnen in groepen verdeeld de discussie tussen zionisme en antizionisme zelf voeren. De ene groep verdedigt de ene positie, de andere groep de andere. De Drie Eden en Fackenheim kunnen als inspiratie dienen voor de discussie. Het staat de leerkracht vrij een moderator aan te duiden.

OPDRACHT. De discussie rond zionisme kan desbetreffende op oorlog toegepast worden. Wanneer mag een Joodse staat oorlog voeren? Zijn preventieve aanvallen toegestaan? In welk geval wel/niet? Zijn oorlogen om Palestina te verdedigen Heilig of niet? Betekent naar het Beloofde Land trekken het veroveren of zich daar vestigen?

4.8 HET INTERNATIONAAL HUMANITAIR RECHT

Dit onderdeel is **verdiepende leerstof**.

4.8.1 ALGEMEEN

Just War-theorie is een verzamelnaam voor alle benaderingen die oorlog tussen staten proberen te verbinden met het concept rechtvaardigheid. Er bestaat een klassieke opdeling tussen *ius ad bellum*, *ius in bello*, en *ius post bellum*. *Ius ad bellum* staat voor de condities onder dewelke het starten van een oorlog gerechtvaardigd is. *Ius in bello*, ook wel bekend als het Internationaal Humanitair Recht (IHR), betreft het juridische regelboek dat de oorlogsvoering zelf reguleert. Het IHR bepaalt dus hoe men mag strijden. Het *ius post bellum* reguleert de eindfase van een oorlog, indachtig de eventuele heropbouw. Dit hoofdstuk richt zich op *ius in bello*, het Internationaal Humanitair Recht.

Andere namen voor IHR zijn 'oorlogsrecht' of het 'recht van de gewapende conflicten.' Het IHR is veelal afkomstig van internationale verdragen. De bekendste daarvan zijn de *Conventies van Den Haag* van 1899 en 1907; de vier *Conventies van Genève* van 1949 en twee aanvullende *Protocollen* uit 1977 en de *Liebercode*. Hier geven we kort de hoofdpunten weer.

- De partijen moeten verplicht het **onderscheid maken tussen burgers en strijders**. Het is verboden de burgers aan te vallen. Aanvallen zijn enkel mogelijk op militaire doelen.
- De partijen zijn niet vrij in de **manier van oorlogsvoering**. Methoden en middelen die het onderscheid tussen burgers en strijders niet maken of onnodig leed veroorzaken zijn verboden.
- **Personen die niet (langer) deelnemen** aan de strijd hebben recht op leven en een lichamelijke en morele integriteit. Ze moeten met respect voor de menselijke waardigheid behandeld worden.
- **Gewonden en zieken** moeten zo snel mogelijk verzorgd worden wanneer mogelijk. Alles dat nodig is voor de verzorging moet beschermd worden. Het rode kruis, de rode halve maan of het rode kristal op een witte achtergrond zijn de emblemen van de organisaties die instaan voor de verzorging.
- **Gevangen strijders en burgers** blijven het recht op hun leven en waardigheid behouden. Contact met de familie en het ontvangen van hulp moeten mogelijk blijven. Elke strafprocedure houdt zich aan fundamentele juridische principes.

Deze regels geven de essentie van het Internationaal Humanitair Recht weer. Ze vervangen geen verdragen en staan niet op dezelfde hoogte als een juridisch instrument. Ze geven wel stof tot nadenken. Ze zijn niet pacifistisch, maar accepteren ook geen achteloos woekerende oorlog.

4.8.1 DIDACTISCHE SUGGESTIES

OPDRACHT. De studenten kunnen reflecteren over het Internationaal Humanitair Recht aan de hand van de volgende vragen.

Zijn de regels van het IHR volgens jou juist?

Is er een regel die je zou weglaten? Zo ja, welke?

Vind je het IHR volledig? Moet er nog een regel bijkomen?

Denk je dat alle betrokken partijen in een conflict deze regels zouden volgens?

Gelden de regels van het IHR volgens jou ook voor een Heilige Oorlog? Waarom wel/niet?

Het IHR

- ☐ Is een vorm van pacifisme
- ☐ Is een vorm van Heilige Oorlog
- ☐ Staat totale oorlog toe
- ☒ Houdt het midden tussen pacifisme en totale oorlog

4.9 WOORDENLIJST

Discretionair

Discretionair verwijst naar het vermogen om zelfstandig, naar eigen goeddunken, te oordelen of handelen.

Heilige oorlog

Een Heilige Oorlog is een oorlog met een religieus motief. Een Heilige Oorlog wordt soms gevoerd omwille van een G-ddelijke verplichting, omwille van een religieuze stellingname, maar ook ter verdediging van een heilig land.

Pacifisme

Pacifisme is een attitude of wereldbeschouwing die vrede absoluut nastreeft. Pacifisme wijst elke vorm van geweld af.

Rechtvaardigheid

Rechtvaardigheid heeft meerdere betekenis. Ten eerste is rechtvaardigheid een legaal begrip. Wat in overeenstemming is met het recht, is rechtvaardig. Ten tweede is rechtvaardigheid ook een moreel begrip. Rechtvaardig handelen is 'juist' handelen, in overeenstemming met wat 'goed' of 'correct' is. Rechtvaardigheid vergt ook oefening: niemand doet van nature altijd het juiste of het goede. Dat idee komen we vaak tegen in de Tenach!

Vredesregeling

Een vredesregeling is een overeenkomst tussen twee partijen, vaak landen, om de vrede te bewaren en geen oorlog te voeren.

4.10 TRANSCRIPT VAN DE VIDEO

1 INT MUSEUMDAG

De gids en de leraar staan voor de groep.

Gids: Welkom in het Oorlogsmuseum. We hebben een grote collectie voorwerpen uit de Eerste Wereldoorlog. Niet alleen wapens en wapentuig, maar ook voorwerpen uit het dagelijks leven. Misschien krijgen jullie een indruk van hoe het zou zijn om in zo'n tijd te leven!

Leraar: Goed, iedereen is vrij om zelf rond te gaan kijken. We zien elkaar hier weer op tijd. De bus wacht niet, ok! Hou elkaar in het oog; niet verdwalen!

De studenten rennen in verschillende richtingen. Wij volgen Ariella en Adil die langs een aantal uniformen lopen.

Adil: Kun je je voorstellen dat ik zo een uniform draag? Je zou waarschijnlijk verliefd op me worden.

Ariella: In uw dromen.

Ze lopen de hoek om. Ze zijn omringd door foto's van gevechtsscènes.

Ariella: Kun je je voorstellen zo'n oorlog mee te maken? Zelfs vandaag de dag, in de 21e eeuw, bestaat er nog steeds zoveel oorlog.

Adil: Ja, maar wat kan je er aan doen?

Ariella: Ik weet het niet, maar oorlog zou nooit mogen gebeuren.

Adil antwoordt niet. Hij aarzelt om te spreken. Er zit hem iets dwars.

Adil: Dat is nogal hypocriet van jou.

Ariella: Wat bedoel je?

Adil: Je bent Joods, toch? De Thora staat vol met verhalen over oorlog. Zoals de oorlogen om het Beloofde Land te veroveren. En die verhalen lees je elk jaar.

Ariella: Je bedoelt Joshua's Veroveringsoorlogen? Het is niet omdat we die verhalen hebben dat we opeens pro-oorlog zijn of zo.

Adil: Maar ze hebben wel een soort effect. Sommige mensen lezen religieuze teksten letterlijk. Het zou me niet verbazen als die verhalen mensen daadwerkelijk inspireren om oorlogen te beginnen.

Ariella: Dat zou nooit kunnen gebeuren. Joden zijn honderd procent vreedzaam.

Adil (sarcastisch): Ja, vast. Als dat zo was, zou je deze verhalen niet hebben.

Ariella: Je weet niet waar je het over hebt! Ik ben weg.

Ariella loopt boos weg.

Ariella: Ongelofelijk. Wat weet hij zelfs van het Jodendom? Pf.

Al lopend mist ze per ongeluk het pad dat naar de grote zaal leidt. Ze botst plotseling tegen een conciërge op.

Ariella: Ow, het spijt me, meneer.

Conciërge: Ben je verdwaald?

Ariella draait zich om en merkt dat ze inderdaad verdwaald is.

Ariella (verlegen): Ik denk het wel... Kunt u me vertellen hoe ik bij de grote zaal kom, alstublieft?

Janitor: Ik breng je wel. Volg mij maar.

De conciërge begint te wandelen en Ariella volgt.

Conciërge: Zo, heeft het museum een indruk achtergelaten?

Ariella: Om eerlijk te zijn, het is erg verontrustend. Het is moeilijk voor te stellen dat er zo'n oorlog heeft plaatsgevonden.

Janitor: Het trieste eraan is dat er zoveel oorlogen zijn gebeurd.

Ariella: Ik weet het... Ik ben joods, en iemand herinnerde me laatst aan alle oorlogsverhalen de Thora.

Conciërge: Shalom!

Ariella (verbaasd): Haha shalom! Ben jij ook

joods?

Janitor: Jazeker! En, wat vind je van die verhalen?

Ariella: Oorlog is natuurlijk verschrikkelijk, maar ik dacht altijd dat Jozua's veroveringsoorlogen soort van noodzakelijk waren. Dat zonder oorlog de oude Israëlieten nooit het Beloofde Land zouden hebben bereikt. Maar dat betekent niet dat ik oorlog een goed idee vind! Ik denk dat ik er nooit veel over heb nagedacht; mijn joodse gemeenschap heeft het niet zo vaak over oorlog.

Janitor: Ik begrijp het. Daar is een historische reden voor: joodse gemeenschappen bezaten niet altijd legers, dus besteedden ze niet veel tijd aan nadenken over oorlog.

Ariella: Dus niemand zei iets erover?

Janitor: De oude rabbijnen maakten wel een belangrijk onderscheid tussen bevolen en discretionaire oorlogen. Bevolen oorlogen zijn, zoals de naam zegt, bevolen door Hashem. Ze zijn heilig en belangrijk, dus elke jood moet er aan deelnemen. Discretionaire oorlogen zijn minder belangrijk, en daarom kunnen joden niet gedwongen worden om eraan deel te nemen. Een voorbeeld van discretionaire oorlogen zijn de zogenaamde 'expansieve oorlogen': oorlogen om nieuw gebied te veroveren.

Ariella: Hoe zit het dan met de oorlogen om het Beloofde Land in de Thora te veroveren?

Janitor: De Talmoed beschouwt ze als bevolen oorlogen! Maar hier zit het addertje onder het gras: veel rabbijnen geloven dat dit de enige echt bevolen oorlogen waren in de Joodse geschiedenis. En dat in elk geval, als oorlog ooit noodzakelijk wordt, bijvoorbeeld in het geval van zelfverdediging, er nog steeds principes zijn om te volgen.

Zoals eerst vrede aanbieden, alleen vechten om vrede te bereiken, en het verlies van onschuldige levens zo veel mogelijk voorkomen. Laten we niet vergeten dat het jodendom vrede boven alles stelt!

Ariella en de conciërge hebben bijna de hal van de hoofdingang bereikt. Het lawaai van pratende mensen wordt luider.

Ariella: Ik denk dat ik het begrijp. Ik wou dat ik hierover met je kon blijven praten.

Conciërge: Een andere keer. Ik moet nu terug.

Ariella: Oké. Dank u voor de hulp!

Conciërge: Tot ziens!

Terwijl Ariella wegloopt herinnert ze zich plotseling iets wat ze wil vragen.

Ariella: Wacht, waar moet je terug naartoe?

Ariella draait zich om en ziet dat de hal leeg is. De conciërge lijkt te zijn verdwenen.

3 INT MUSEUM DAG

Als Ariella de grote zaal bereikt, wordt ze begroet door de lerares en de gids. Het haar van de gids zit door de war.

Leraar: Eindelijk! Daar zijn jullie! We hebben elke zaal afgezocht!

Ariella: Dat is vreemd. ik liep ze door met de conciërge. Hij hielp me de weg terug te vinden.

Gids: Uhm, de conciërge werkte vandaag niet. Dat denk ik toch...

Leraar: Ik denk dat het museum hun fantasie de vrije loop liet. Dank u voor de rondleiding. Ik ben er zeker van dat het een grote indruk op hen allemaal heeft achtergelaten.

4 EXT BUS DAG

Ariella stapt in de bus. Ze ziet Adil alleen zitten en gaat naast hem zitten.

Adil: Hé, kijk, het spijt me als ik je kwetste. Ik wilde niet zeggen dat je gewelddadig bent of zo.

Ariella: Ik snap het. Het museum gaf me gewoon veel om over na te denken. Wil je na school langskomen? Mijn moeder is een speciaal gerecht aan het maken en...

Terwijl de bus wegrijdt, vervormt het geluid van Ariella en Adils gesprek tot het wegvalt. Het beeld verandert in dat van een lege museumzaal. De camera zoomt langzaam in op een foto aan de muur. Op de oude foto is de conciërge te zien in een oorlogskostuum uit 1915. Hij knipoogt naar de camera voordat het scherm zwart wordt.

4.11 BIBLIOGRAFIE

Deze module maakt dankbaar gebruik van de schema's en interpretaties uit: Firestone, Reuven. *Holy War in Judaism: the Rise and Fall of a Controversial Idea*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

De Nieuwe Bijbelvertaling. Haarlem: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2019.

-Holy War in Modern Judaism? "Mitzvah War" and the Problem of the "Three Vows". *Journal of the American Academy of Religion*. Vol. 74, No. 4 (Dec., 2006) Oxford: Oxford University Press.

Fackenheim, Emil. *God's Presence in History: Jewish Affirmations and Philosophical Reflections*. New York: New York University Press, 1970. 84.

The William Davidson Talmud. "Sotah 44b:1-9." Sefaria. Toegang 23 april, 2021. <https://www.sefaria.org/Sotah.44b.1-9?lang=bi>.

Levin, Yigal; Shapira, Amnon. *War and Peace in Jewish Tradition: From the Biblical World to the Present*. Routledge, 2012

Maimonides, Moses. *Commentary on the Mishnah*. Edited by Yosef David Kapach. Jerusalem: Mosad Harov Kook, 1965.

-*Book of Commandments, with the commentary of Nachmanides*. Hebreeuws. Edited by Rabbi Chayim don Chavel. Jerusalem: Hasad Harov Kook, 1981.

Mechon Mamre Talmud Yerushalmi. "Sotah 8:10 (23a)". Sefaria Toegang 23 april 2021. https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Sotah.23a?lang=bi

SCHOLEM. G. "Zum Verständnis der Messianischen Idee im Judentum." *Über einige Grundbegriffe des Judentums*. Frankfurt am Main, 1970.

Vansintjan, Hildegard; Depauw, Sara; Baum, Tomas; Sauer, Tom; Demeyere, Bruno; Gallant, Johan. *Focus op IHR: wapens in het vizier*. 2012. <https://www.rodekruis.be/wat-doen-we/hulp-wereldwijd/ihr/publicaties/focus-op-ihr-wapens-in-het-vizier/>.

Prof. Dr. Luc Anckaert (1962) behaalde een diploma in filosofie en theologie aan de KU Leuven. Hij publiceerde boeken en artikelen over Rosenzweig, Levinas, Kafka, V. Grossman en Bijbelse verhalen, maar ook over biomedische onderwerpen. Zijn boek Een kritiek van het oneindige. Rosenzweig en Levinas ontving een gouden medaille van de Teylers Stichting. Hij doceert Joodse filosofie aan de KU Leuven.

Pierre Costalunga (Luik, 1997) is wetenschappelijk onderzoeker aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, KU Leuven, België. Costalunga studeerde af aan de KU Leuven (België) met een bachelor- en masterdiploma in filosofie. Hij maakt deel uit van het centrum voor onderzoek in politieke filosofie en ethiek (RIPPLE).

EDUC8 Consortium

Dit boek is gefinancierd door het Fonds voor interne veiligheid - Politie van de Europese Unie.

